

Станій Стеблецький

**ПЕРЕСЛІДУВАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ і БІЛОРУСЬКОЇ
КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ
РОСІЙСЬКИМИ ЦАРЯМИ**

УКРАЇНСЬКЕ КАТОЛИЦЬКЕ
ВИДАВНИЦТВО В МІНХЕНІ

diasporiana.org.ua

M

EXLIBRIS ЯРОСЛАВА
ТАЛІЛІ МУЗИЧКИ

Б. Стриж 49/1.

Stachij Stebletzkyj

Ecclesia Catholica Ucrainorum et
Biloruthenorum ab imperatoribus
Russis persecuta

Catholica Ucrainorum Editio
Monaco 1954

ořeky
ořeky

Index rerum latine

Pagina

- 7 Praefatio. Dr. Ostap Hrytzaj.
- 11 Auctoris ad connationales Ucrainos litterae.
- 15 Introductio.
- 17 Fides christiana in Ruš-Ucraina. Relationes mutuae cum Sede Apostolica.
- 23 Unio in Berest' a. 1596.
- 25 Evolutio Unionis crescens.
- 34 Prominentes Ecclesiae Unitae Metropolitae Kievienses.
Ecclesiae Unitae, antimuralis christianitatis et nationalitatis unici, valor ac virtus.
- 39 Incarcerationes primae, imperatrice Catharina II. regente, consecutae.
- 49 Brevis periodus pacifica in Ecclesiae Unitae persecutionibus.
- 53 Novae persecutiones, imperatore Nicolae I. regente.
- 59 Ecclesiae Unitae fideles graviter persequuntur atque ad sic dictam orthodoxiam amplectendam vi coguntur.
- 67 Episcopi Semaško eiusque trabantium contra Ecclesiam Unitam actio.
- 81 Ecclesia Unita in territorio Cholmensi gravibus persecutionibus submissa.
- 85 Tempore primi belli universalis fideles Ucraini catholici in Galicia persecutionibus vehementibus affliguntur.
- 87 Revolutio in Russia. Violentum regimen bolševisticum.
Ecclesia Unita a regimine bolševistico anno 1945 in Galicia atque anno 1946. in Ucraina Transcarpathica totaliter destruitur ac prohibitur.
- 100 Fontes et bibliographia.

Victurae

Sua Sanctitas Papa Pius XII., Pontifex Romanus

- 5 Protector et amicus eminentissimus Ucrainorum in exilio.
- 9 Rev-mus ac Emin-mus Dom. Dom. Cardinalis Eugenius Tisserant, Protector magnificus Ecclesiae Catholicae Ucrainorum.
- 13 R-mus et Excell-us D. D. Josephus Slipyj. Metropolita Halicensis, Archiepiscopus Leopoliensis, Episcopus Camencensis Ucrainorum. Archiepiscopus — 25. II. 1939, Metropolita — 1. II. 1944. Incarceratus — II. 4. 1945. A iudicio secreto communistico ad labores serviles in Siberia condamnatus.
- 16 Danylo Romanovyč, Ruš-Ucrainae Rex, anno 1253. a Papa Innocentio IV. in Dorohyčyn coronatus.
- 19 Ecclesia antiqua ducalis in Halyč — XII. saec., in qua Metropolita et Cardinalis Isidorus lithurgiam sacram celebravit, postquam a Concilio Florentino, in Ucrainam reversus est.
- 22 Ipatherius Potij, Episcopus Volodymyrensis Ucrainorum, magnus unionis ecclesiasticae, in Berest' /Buh die 8. Octobris 1596. promulgatae, zelator ac defensor.

- 25 S-us Josaphat Kuncevyč, martyr, Archiepiscopus Polocensis, a scele-
ratoribus disunitis, regimine Moscovitico mandante, occisus.
- 26 Urbanus VIII., Pontifex Romanus, ardens unionis ecclesisticae
amicus ac defensor.
Memoriae digna est sententia eius ad Ucrainos et Bilotruthenos directa:
„Per vos, mei Rutheni, Orientem convertendum spero“. Quae sen-
tentia etiam nunc tempore valorem suum non amisit.
- 33 Ecclesia archicathedralis S-ti Georgij, Leopoli.
- 38 Ecclesia cathedralis S-ti Joannis Baptistae, Premisliae.
- 48 Metropolia Kieviensis tempore Unionis in Berest' anno 1596. (Carta)
- 57 Pictura e tempore persecutionis, deportationem infantium Ucrainorum
in regiones Moscoviae septentrionales vi coactam, matribus infantes
suis defendantibus, depingens.
- 61 Ecclesia cathedralis Resurrectionis Domini Nostri Jesu Christi, Stanis-
laopoli.
- 64 Ecclesia cathedralis S-ti Joannis Baptistae, Fragopoli (Prjasiv).
- 72 Gregorius XVI., Pont. Rom., Ucrainorum et Bilotruthenorum a Mos-
covitis persecutorum amicus magnus ac defensor. Pag. 73.
In toto orbi christiano non ignota erat in Consistorio Cardinalium
pronuntiata sermo eius ardentissima, fidelium cum Ecclesia Catholica
unitorum persecutiones, a Nicolao I., Imperatore Russo ordinatas,
implacabiliter condamnans.
- 74 Michaël Levyzkyj (1816—1858), Metropolita Haliciensis Ucrai-
norum, primus nationis Ucrainae Cardinalis. Fideles in finibus Imperii
Moscovitici persecutos ardenter defendebat atque sacerdotum
fideliumque sub dominatione russa viventium persecutionibus vehe-
menter resistebat.
(Filius sacerdotis catholici Ucraini in Lančyn, districtus Kolomea.)
- 79 Pius IX., Pont. Rom., Papa bene notus, quia pontificatus eius tempore
(1878) collapsa est independens Civitas Ecclesiastica Papalis. Nihi-
lominus hic Papa Ecclesiam unitam semper pœ oculis habuit eamque
defendebat. Verba ipsius prophethica: „Neuter imperator mortem
evadere potest atque unusquisque pro operibus suis in conscientia
responsibilis erit“ — temporibus hodiernis completa sunt.
- 83 Ecclesia cathedralis S-tae Crucis in Užhorod-Mukačevo.
- 84 Sylvester Sembratovyč, Metropolita Haliciensis Ucrainorum et
Cardinalis (1885—1898). Contemporaneus Leoni XIII., Pont. Rom.,
auctori Encycliae „Rerum novarum“.
- 86 Andreas comes de Šeptyckyj, Metropolita Haliciensis, Archiepiscopus
Leopoliensis, Episcopus Camenecensis. Die 29. 7. 1865. natus, die
17. 6. 1899 in episcopum ordinatus, Leopoli die 1. 11. 1944 in spiritu
sanctitatis mortuus. Anno 1914, vi mandati Nicolai II., Imperatoris
Russi, incarcerated ac deportatus.

- 88 a) Gregorius Chomyšyn, Episcopus Stanislaopolitanus Ucrainorum, die 6. 5. 1867, natus, die 6. 5. 1904, in episcopum ordinatus, die 11. IV. 1945 incarceratus. Mortem martyris pro fide catholica in carcere subiit.
- 88 b) Joannes Latyševskyj, Episcopus auxiliaris Stanislaopolitanus, die 17. X. 1879, natus die 24. II. 1929, in episcopum ordinatus, die 2. IV. 1945 incarceratus. Verisimiliter in carcere defunctus.
- 90 a) Josaphat Kocylovskyj, Episcopus Premisiensis Ucrainorum, OSBB, die 3. III. 1876, natus, die 29. I. 1917, in episcopum ordinatus, a regimine communistico Poloniae incarceratus atque in Unionem Sovieticam deportatus. Die 17. I. 1947, in carcere pro fide catholica mortem martyris subiit.
- b) Gregorius Lakota, Episcopus auxiliaris Premisiensis, die 31. I. 1883, natus, die 10. II. 1926, in episcopum ordinatus, a regimine communistico Poloniae incarceratus ac in Unionem Sovieticam deportatus. Verisimiliter qua martyr in carcere pro fide catholica mortem subiit.
- 92 a) Nicolaus Čarneckyj, Visitator Apostolicus pro Volinia, die 14. XII. 1884 natus, die 16. I. 1931, in episcopum consecratus, die 2. IV. 1945, incarcatus atque ad labores serviles in Siberia condannatus. Anno 1952 Leopolim reversus, sine permissione functiones episcopales performandi.
- b) Petrus Verhun, Visitator Apostolicus pro Ucrainis in Germania, resid. Berolini, anno 1890, natus, anno 1945, incarceratus ac in Siberiam deportatus.
- 94 a) Paulus Gojdyč, Episcopus Fragopolitanus (Priašiv), OSBB, die 17. VII. 1888 natus, anno 7. III. 1927, in episcopum ordinatus, a regimine communistico Čecoslovaciae incarceratus et sententia iudicii communistici die 15. I. 1951, ad carcerem condannatus.
- b) Basilius Hopko, Episcopus auxiliaris, die 2. 4. 1904, natus, die 9. XI. 1946 in episcopum ordinatus, a regimine communistico Čecoslovaciae incarceratus. Locus commorationis ignotus.
- 96 a) Theodorus Romža, Episcopus Užhorodensis Ucrainorum, die 14. IV. 1911 natus, anno 1944, in episcopum ordinatus, tempore visitationis canonicae 26. IV. — 1. 11. 1947, mortem martyris subiit.
- b) Nicetas Budka, Ecsarcha Apostolicus pro Ucrainis in Canada, Vicarius Generalis Leopoliensis, die 7. VI. 1877, natus, die 12. VII. 1912, in episcopum consecratus, die II. 4. 1945, incarceratus et ad labores serviles in Siberia condannatus.
- 98 a) Fideles Ucraini pro fidelitate sua fidei catholicae a regimine communistico in Siberian vi deportantur, 1945—1946.
- b) Joannes Šimrak, Episcopus in Kryževci, a regimine communistico Jugoslaviae incarceratus. Anno 1947, in carcere mortem subiit.
- 99 Jaroslav Murovyc, sacerdos, magnus unionis confessor, exercitus Ucraini capellanus, mortem martyris subiit.

281.9
С - 79

СТАХІЙ СТЕБЛЕЦЬКИЙ

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ
української і білоруської католицької церкви
російськими царями

О. Телло

Українське Католицьке Видавництво в Мінхені

О. Телло

Його Ексцепенції
Високопреосвященному
Кир Йосифові
Галицькому Митрополитові
Великому Мученикові
за католицьку віру
і за український народ
присвячує
Автор

Праця «Про переслідування української і білоруської католицької церкви російськими царями» готова до друку в р. 1951 — появляється щойно в ювілейний Марійський Рік 1954. Пречиста Діва Марія допомогла мені побороти усі труднощі у виданні цьої книжки і за цю велику ласку, за вислухані молитви та занесені перед Престол Всевишнього,

складаю мою прилюдну подяку.

ЙОГО СВЯТІСТЬ ПАПА ПІЙ XII
Найбільший Добродій й Приятель
Українців на скитальщині.

ПЕРЕДМОВА

Наперекір антирелігійному духові сучасної епохи, свідомий культ якого в Європі починається ще у XVIII. ст. у Франції з появою великої енциклопедії та з філософічними доктринами її співробітників, поглиблюються упродовж минулого сторіччя дослідами ворожого релігій природознавства, науковою релігійних скептиків і речників атеїзму, зацікавлення релігійними проблемами саме під теперішню пору змагається щораз помітніше. Системи й доктрини антирелігійних мудрців із німецьким філософом Фрідріхом Нічче на чолі, такі ж природознавці зі школи Дарвіна і розпинателі Христа в роді Е. Ренана та Ф. Д. Штравса, не вспіли кінець-кінців навіть і при допомозі безбожницького мотлоху Московії, захитати основами релігійної культури народів, зокрема ж християнського світу.

Релігійна література апологічного характеру збагачується саме нині творами монументального рівня; релігійні конгреси й собори, міжнародні релігійні маніфестації і проці є становуть просто програмою дня; а католицькі письменники почесними лавреатами Нагороди Нобля.

Словом — наша антирелігійна епоха ніби кличе за Юліяном Апостолом ще раз: «Галилейче, Ти переміг!» — Так у світі європейського заходу.

А в нас, в українському світі?

На жаль, саме тоді, коли в нас ішло змагання за визволення з довговічної неволі, коли в нас творилась власна держава, і ми мали змогу закріпити все наше державне і громадянське життя на незрушних основах прадідньої релігійної культури України, саме тоді долею нашої батьківщини кермували люди або байдужні або таки ворожі до всякої релігії, люди духовости і типу В. Винниченка, що мав сумну відвагу відказатись поцілувати подану йому в соборі в Києві св. Євангелію. Ale після того, як трагедія нашої визвольної боротьби, спричинена такими власнє провідниками народу, як Винниченко і його компартійні, повернула весь, незачумлений соціалізмом і Винниченками український загал знову на шлях релігійної культури, релігійного світовідчування і свідомості релігійних традицій та вартостей Батьківщини, увага до релігії в нас помітно зросла, і ми з гордістю видвигнули на наших національних прaporах «Бог і Україна»!

Зокрема ж треба зазначити, що саме молодечі організації, як ось УМХ у рядах Т-ва «Орли», це дуже знаменні докази релігійного духа в нашої молодої генерації. I так само годиться зазначити, що і в ділянці нашої релігійної літератури і преси можемо добавити живе поживлення руху і релігійної пропаганди, а з цим і помітне поглиблennя уваги до релігійних тем, питань і проблем в колах українського громадянства, в першу чергу очевидно на скитальщині.

З такої точки погляду зволять шановні читачі підходити до поданої тут праці п. С. Стеблецького п. н.: «Про переслідування української і білоруської католицької церкви російськими царями».

Правда її автор добре свідомий того, що в ряді того всього, що у нас вже писалося і пишеться й досі про унійну справу, оця його річ

це тільки скромний собі причинок до історії унії української і біло-руської церкви з Римом. Але поскільки щодо загальної історії тієї унії шан. автор спирається здебільшого на подання відомих нам уже фактів, то зате в оповіданні про переслідування унії московськими царями, п. Стеблецький подає подробиці далеко не такі відомі в нас, як би це властиво повинно бути; якщоб ми, студіюючи нашу рідну історію, вчлисіть її, відповідно до слів Шевченка, «не минаючи ані титли, ніже тії коми»... І тому наша книжка, хоч і яка вона собі скромна, може навчити нас в ділянці порушеній проблемі неодного. А католицький світ на ширшому форумі довідається з неї з певністю багато такого, що є йому мабуть невідомими сторінками мартирології Української Церкви і її великоожертвенних змагань за справу унії в нас.

Мінхен, дня 26. червня 1953.

Др. Остап ГРИЦАЙ

Його Еміненція Кардинал ТІСЕРАН

Великий протектор української католицької церкви.

СЛОВО АВТОРА ДО УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА

Тема, яку порушуємо, є мало відома українському громадянству, є досі не висвітлена. — Що більше український провід, будучи по втраті своєї держави політично невироблений, недоцінював ваги релігії як чинника, що веде нас до цілковитого визволення а всі зусилля на шляху до державної самостійності в найновіших часах повів лише в напрямі національного освідомлення народу, полишаючи так важну справу, як справу релігії неактуальною. — Пішов дорогою вказаною ліберально-раціоналістичними доктринами XIX ст., і тим пояснюється, що наш нарід до сьогодні не осягнув своєї незалежності.

Зрозуміли вагу релігії інші народи, що боронили релігії як найбільшої цінності, а саме Еспанці в боротьбі з Маврами, Ірландці в боротьбі з Англією, що боронили католицьку релігію, як одиноче забороло своєї нації. Зрозуміли це Болгари, Серби, Хорвати, Словінці, Румуни, коли пробували в турецькому ярмі. Зрозуміли це Литовці і Поляки, тому їх осягнули свою самостійність в новіших часах. А їй Українці, як довго підкреслювали свою релігію, були на вершку слави, коли ж пішли за чужими гаслами, довели державу до упадку, а як прийшов час релігійної свободи, не розвинули належної акції в цьому згляді.

Та найкраще доцінювали вагу релігії в житті народу найбільші вороги нашої самостійності — Москвичі, коли то їх царі, побачивши український нарід хоч під їх займанциною, але релігійно об'єднаний в одній уніатській церкві (католицькій), повели репресії і переслідування такі жорстокі, що хіба переслідування перших християн за часів римських імператорів могли їм дорівняти.

Вони то, російські царі, маючи під своїм володінням українські землі, дорогою релігійного об'єдання з московським народом довели в нас до затрати почуття нашої національної

окремішности, і тому у хвилину вибуху революції в р. 1917 українській народ окрадений з найбільшої цінності — релігії, не міг належно протиставитись спершу царській, а опісля московсько-большевицькій інвазії так, як могли це зробити своєю релігією окремішні народи, от як Фінляндці, Поляки, Литовці, Лотиші чи Естонці.

В подібному положенні, як і ми, знайшлися і Білорусини, що на релігійному й політичному полі поділяли з нами однукову долю й недолю. —

Отак, випускаючи цю розвідку, хочемо причинитись до зисвітлення ролі унії в нашому народі, та подати історію переслідування в нас церкви і причину переслідувань саме з наказу російських царів в світлі об'єктивної правди. — Шановний український читаючий загал просимо мати для жертв російського абсолютизму зацікавлення і спочування.

Рівночасно просимо вибачення, що вживаемо поняття «уніяцької церкви», як властивого в 16 і 17 століттю, на сказання української католицької церкви, а це тому, що саме на Україні в тому часі існували дві церкви під супремацією Папи Римського, з яких одна носила назу римо-католицької церкви, а її віруючими були лише Поляки і Литовці, а друга з огляду на недавно заключену унію з Римом в р. 1596 була лише зединеню, задержуючи обряд східний як також богослужебні книги, запроваджені Св. Кирилом і Методієм. З тої рації царі не могли дарувати, щоби дві церкви зо східним обрядом одна зедниена, а друга незединена були попри себе а рівночасно мали іншого церковного зверхника. І тоді, коли лютували переслідування уніяцької церкви, римо-католицька церква, хоч під супремацією Папи римського, в Україні не зазнала ніяких обмежень.

Щодо правопису мусимо з практичних оглядів задержати подекуди давній український правопис, що сьогодні обовязує на канадійській і американській землі, куди саме оця розвідка є звернена. (Більшість нашої еміграції). Тому пишемо давнім українським правописом: Мінхен а не по російські Мюнхен, Вірцбург а не Вюрцбург, Нірнберг, а не Нюрнберг. Вживаемо українського слова: Ісуйт а не польського Єзуїт.

Автор

Йосиф СЛІПІЙ
родж. 17. 2. 1892
Галицький Митрополит,
Львівський Архиєпископ,
Каменець-Подільський Єпископ,
висвячений на Архиєпископа 25. XI. 1939,
Митрополит 1. XI. 1944,
арештований 11. 4. 1945,
засуджений на примусові роботи на Сибірі.

ВСТУП

З того часу, як не стало української держави, коли наші землі опинилися під чужою займанчиною спершу татарською, опісля польською а врешті російською — з того часу посторонні державні чинники встравають в наші релігійні справи, несуть нам свою релігію і форсують в насильний спосіб, хоч наші єпископи дальше діють, хоч наша церква під проводом київського митрополита задержує свій питомий характер і як така є ріжною від церкви наїзника та ні на оден мент не перестає закликувати до спасення душ своєї пастви.

Щоби дати огляд нашого мучеництва, наших переслідувань на релігійному полі під російською займанчиною, її виконними органами та русскою людністю належить попередити коротким оглядом історії нашої церкви, вказати на важніші фактори, що діяли впродовж нашої історії і зазначували свій вплив, почавши від початків нашої державності аж до хвилі займанщин.

Коли наш народ ще до першої світової війни був релігійно розеднаний, на українсько-католицьку (колись звану уніяцьку), церкву, і на синодально-православну, то в цьому поносять вину ці, що не жаліли нам ні мук ні страдань, що нас релігійно переслідували, себто російські цари.

Прояснити цю справу, як прийшло до переслідувань і чому так російським царям на тому залежало, щоб не допустити до релігійного відсепарування — буде нашим завданням в понижчій розвідці згідно з історичною правдою нарекслити.

Король Русі-України ДАНИЛО РОМАНОВИЧ
коронований в р. 1253 в Дорогичині Папою Іннокентием IV.

ХРИСТИЯНСТВО В РУСІ-УКРАЇНІ І ЗВ'ЯЗКИ З РИМОМ

Християнство поширювалось на землях Русі-України ще за перших князів, але повного навернення українського народу на Христову віру довершив щойно князь Володимир Великий р. 988 за Папи Івана XV, коли княжив в роках 972—1015.

Причиною того, що це не сталося раніше, були мандрівки народів, що пересувались з Азії до Європи через українські землі. Щойно після закріплення державної влади в Києві можна було приступити до справи такої важкої і конечної з погляду на те, щоб увійти до сім'ї культурних народів. Ту місию розуміла вже княгиня св. Ольга, але її замисли здійснив остаточно щойно великий нашадок св. Володимир. Він на зразок інших словянів Чехів, Поляків, Болгар, Сербів, Хорватів та Словаків рішився покинути паганську релігію а на її місце увести в державі християнство.

Тодішній же християнський світ в Європі був поділений на два осередки звідкиля поширювалася Христова віра, на Рим і на Візантію-Константинополь, який виручав, коли йде про північні словянські землі, новий болгарський осередок в Охриді. І хоч в церкві ~~най~~ вала тоді єдність (від ~~найдавніших~~ часів аж до 10-го віку ~~включно~~), яку репрезентував назовні римський папа то проте обрядові ріжниці висуваються скоро на перше місце і доводять до роздорів. Світським падом піджодили місіонарі до тієї Божої справи без уваги на те, які то погубні наслідки має однобічне наголошування обряду.—

Коли романські й германські племена приняли віру Христову з Риму, де мовою літургії була латинська, то слов'янські племена, для яких латинська мова була як цілком чужа, незрозуміла, одержують своїх місіонарів відомом папів Адріяна II. (867—872) і Івана VIII (872—888) в особах св. Кирила і св. Методія, які саме IX ст. заснували греко-латинську

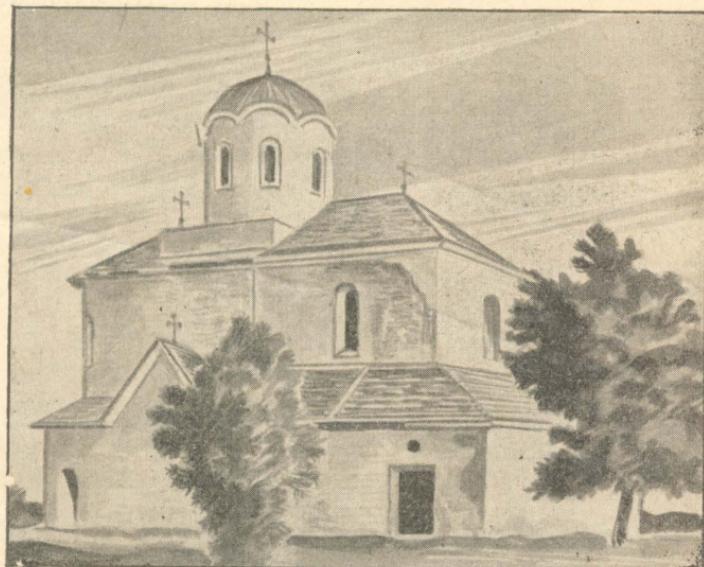
ність. Вони то проповідали християнство спершу між Чехами, Словаками, Сербами й Болгарами, а врешті на землях західно-українських, на Закарпаті. —

Тому, коли наші князі рішилися прийняти Христову віру, то вибір не був трудний, вони могли прийняти її лише з рук тодішніх слов'янських апостолів чи там їх учнів з Болгарії. З патріярхату Охриди, тодішнього місійного центра слов'янства прибувають висланники, що дають товчок до охрещення Русі-України за володіння Папи Івана XV-го (985—996). З того часу наш народ поділяє долю східної церкви щодо обряду і звичаїв, будучи однак у стисливому контакті з Римом і тодішнім заходом. І відповідно до того, які відносини були між релігійними осередками, піддається впливам своєї місійної централі, — хоч і не повнотою.

В часі першої схизми, яка мала місце за патріярха Фотія в р. 863, Україна не будучи ще у релігійних звязках зо сходом не бере ніякої участі. Християнство тоді посувалося з заходу — з Німеччини в Україну і лише в Києві й інших городах були християни латинського обряду. Коли прийшло до другої схизми за патріярха Керулярія, 1054, Українці є рівно ж непричастні, бо з огляду на конфлікт, який постав між Києвом а Візантією в р. 1051, царгородські патріярхи не могли мати на Київ ніякого впливу. Україна лишається дальше в союзі з Римом, про що наочно переконається папські легати, коли по проголошенні екзкомулікаційної булі 16. липня 1054 в церкві св. Софії в Константинополі повертають через Київ до Риму і пробувають один рік. А як самостійно поступали українські князі, про те свідчить та обставина, що князь Із'яслав осталася в тісних взаєминах з Римом, в р. 1075 одержує навіть титул короля Русі-України. Свято перенесення тлінних останків св. Миколи до Бару, введене папою Урбаном II, (1088—1099) святковано вроčисто в Україні, в Києві і в Галичі. В Галичі є ще досі церква св. Миколи (Теплого). В Києві висвячували митрополітів тлінними останками папи Климентія, що їх привіз Володимир Великий з Херсонезу ще в р. 991. А діялося це тоді, коли царгородські патріярхи не хотіли висвячувати митрополитів-українців, а на-

силали греків, повага ж київської держави не дозволяла, щоб на митрополичім престолі в Києві засідав чужинець.

Коли ж Україні почали загрожувати татарські напади, а наші князі були приневолені як перші їх відпирати, тоді галицькі й волинські князі по упадку Києва беруть обов'язок оборони земель на себе, а ради забезпечення успіху входять у близькі взаємини зо Заходом а також з Римом, який то зв'язок веде до коронації Данила на короля Русі-України в р. 1253 в Дорогичині, і до прийняття унії всією тодішньою галицько-волинською державою. В тому часі це могло статись тим легше, що Царгород по занятті христоносцями Заходу —, був до р. 1261 в руках латинського цісарства, а патріярх находився в Нікеї. — Владика Петро з дорученням князя Данила іде на собор до Ліону (1245), де порушує справу оборони Європи перед татарами. Митрополит Цамблак, що резидує у Вильні в часі русько-литовської держави, іде на собор до Констанци з початком духовенства (1414), а київсь-

Княжа церква в Галичі з XII ст.,

в якій відслужив Сл. Божу Кіївський митрополит і кардинал ІЗИДОР, вернувшись з собору в Фльоренції, де довершено з'єдинення сходу і заходу (1439).

кий митрополит Ізидор, пробуваючи тоді в Києві, їде на собор до Фльоренції (1439), де вже приходить до заключення унії з усім европейським Сходом і Греками. Саме тоді підступили Турки під Константинополь, а грецькі цісарі шукали на Заході помочі у католицьких народів. Це було тією причиною, що спонукала як цісаря, так і патріярха до заключення релігійного перемиря, і до створення одноцільного релігійного фронту під проводом римського папи. Апель був звернений до всіх народів, що ще стояли остроронь Риму. Зaproшені теж київського митрополита Ізидора, якого провінція охоплювала всі українські землі під Литвою і Польщею, і якого юрисдикція розтяглася також на Московщину, хоч під пануванням московських князів. Митрополит Ізидор вернувся з тріумфом через Галич до Києва, де був усюди прихильно стрінений. Під час св. Літургії в київському соборі поминали папу римського Евгенія IV. без ніякого спротиву населення. Зате в Москві, після того як митрополит «во все вослішаніє» пом'янув римського папу, це викликало спротив царя і народу. Ізидора наказали арештувати і відвезти до монастиря в Чуднові, звідкіля однак вдалось митрополитові щасливо втекти через Білорусію до Вильна — столиці тодішньої литовсько-руської держави. Митрополит за заслуги у переведенні унії був іменований кардиналом. Це перший український кардинал на київському митрополичому престолі.

Лиш одна Москва не погоджувалась з усім об'єднаним тоді християнським світом. Лише вона одна важилася ставати проти об'єднаного християнства. Але щобільше, побачивши, що в Царгороді не може у патріярха найти підтримки, рішає проголосити в себе 1448 р. автокефалію російської православної церкви, яку то подію в році 1948 так урочисто з нагоди 500-ліття в Москві поминали. — На зарядження папи поділено тоді київську митрополію на дві часті — українську з осідком у старім Києві, і московську, з осідком нових князів — псевдо-руських — в Москві.

Унія, формально переведена в Україні, протривала 80 років. Однак завдяки московським і царгородським впливам тут же, ввели схизму знову, на чому московським князям —

а далі царям — так дуже залежало. Наша церква, відірвана від правдивого пастиря, стала згодом жертвою релігійного занепаду. Однаке залежність від патріярха завдяки турецькому пануванню в Царгороді була лише на папері. Кожний епископ в Україні виконував свій уряд, не оглядаючись на загально обов'язуючі церковні канони. Настала анархія в церкві, корупція, боротьба за церковні посади. Нарід це бачив, але не діяв відповідно, а наче ждав Божого змилування. Москва ж тому раділа, бо через те вона росла в силу. Вона й використала ту ситуацію при нагоді побуту царгородського патріярха в Москві. Він на домагання російського царя Івана Грізного згодився на створення московського патріярхату з осідком в Москві (1589), а не у престольному Києві, чим допустився зради на шкоду України, коли дивитись на справу зі становища православної церкви. Таким чином з незамітної колись Візантії дійшло до нового центру на півночі, нам чужого й небажаного. Що ж в такім випадку мали діяти українські епископи, як не призвати гіерархічно старшого патріярха? До того ж простувала політика російських царів, які не маючи тоді ще фактичної влади на українських землях, бажали зазначити свій вплив з релігійного боку. —

Іпатий ПОТИЙ
володимирський єпископ, великий сподвижник і оборонець унії,
проголошеної в Берестю над Бугом дня 8. жвтня 1596 р.

БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ 1596 р.

Але Боже провидіння над українською землею і народом—чувало. Вертаючися з Москви, Ісуїт, кардинал Антоній Поссеєвіно (1580), якому не вдалось приеднати царя Івана Грізного для церковної єдності — хоч цар Іван просив папської інтервенції з огляду на похід польських військ на московські землі, при чим завдяки Поссеєвіну прийшло до замирення—поручає цю місію українським магнатам у Вильні, зокрема ж україському князеві Константинові Острозькому, а той передає унійну акцію єпископові Іпатію Потію з Володимира. — Був це щасливий припадок, що український нарід поклався на власну орієнтацію, не оглядаючись ні на турецький Царгород, ні на московський патріярхат. Рятунок нашої церкви прийшов в саму пору, коли церква котилася до упадку, наші ж магнати і шляхта стали масово переходити на протестантизм, а далі на польський католицизм.

По 6-річних переговорах прийшло до заключення церковної унії в Бересті над Бугом, 8. жовтня 1596 р., і до проголошення її всім вірним.

Отак українці як самостійний чинник, завдяки своїм духовникам, митрополитові Рагозі й єпископам, виступили на європейському форумі, про що папа давав знати всьому тодішньому католицькому світові. Наші єпископи відокремилися релігійно й обрядово від своїх сусідів — Москалів і Поляків — що в однаковій мірі хижачьким ладом ішли на нашу згубу, вживаючи релігії як світського засобу до закріплення влади на чужій території.

Був це крок державних мужів, що писали історію на століття наперед. Однак не всі єпископи станули на цю правильну дорогу. Два галицькі єпископи, а саме львівський і перемиський, лишилися при православію, як також кілька-надцять громад в острозькому повіті під впливом кн. Константина Острозького, опісля відомого як противника зак-

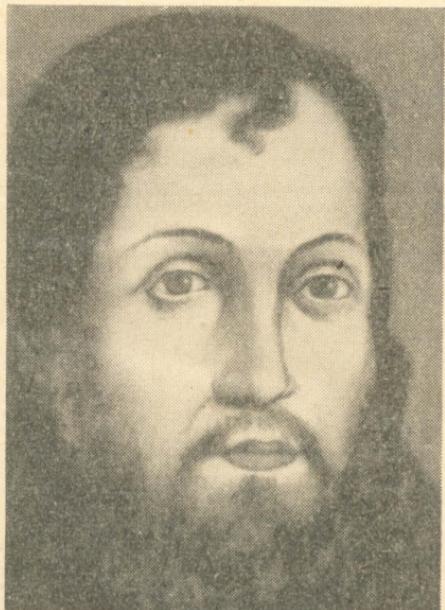
лючення унії. Але завдяки жертвенній праці самих уніяцьких митрополитів, як ось Іпатія Потія, Веляміна Рутського, еп. Суші, і врешті мученичій смерті полоцького єпископа св. священомученика Йосафата, згодом і найзавзятіші вороги унії, як напр. єпископ Мелетій Смотрицький, а також і миряни, попереходили масово на унію. Помітне при тім і те, що діти князя Острозького пішли ще далі, бо стали римо-католиками, значить, стали в тодішньому розумінні Поляками, чого не було б, якщо б кн. Острозький був прийняв унію. Що це так, того доказом всі магнатські роди, що стали уніятами і лишились аж до упадку Польщі 1772 р. при греко-католицькому обряді. Відомі ж роди Шептицьких, Сапігів, Пузинів, Дідушицьких, Чарторийських, Антоновичів, Тишкевичів, Любомірських, Борковських тощо, аж в XIX. ст., за Австрії, під впливом сильної польської агітації та заради невидатного спротиву з нашого боку, з поділом українських земель між Австрією і Росією, покинули свій обряд і націю.

Та проте почуття спільноти зі східним обрядом, який дотогором з римською столицею застережено, було в них так сильно розвинене, що в 1848 р. на Слов'янськім з'їзді в Празі деякі роди станули по боці української делегації, підкреслюючи свою народність як окрему від польської та московської. Самі Українці по скасуванні панщини, коли то до голосу прийшли демократичні кола, не були раді приступленню тих родин на наш бік, вони їх просто відштовхували. Отак, зражені таким поступованням наших тодішніх провідників, згадані вельможі покидали свою віру і народність саме тоді, коли їх найбільше було потрібно, коли йшло про захоплення гегемонії у краю. Всього тільки один рід Шептицьких зрегабілітував себе як неможна краще, видаючи з поміж себе такого великого духовника, яким був покійний Андрей. Хоч деякі радикальні кола в нас мали застереження щодо повороту української народності, то проте — які неоправдані! І певно, що подібні користі були б принесли нам Сапіги, Пузини, Дідушицькі, чи інші.

РОЗВИТОК УНІЇ

стає причиною пильної уваги російських царів, внаслідок чого приходить до переслідувань уніяцької церкви.

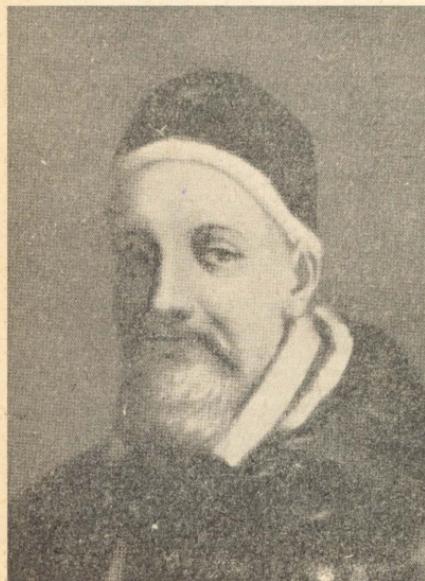
Помимо непримиримої постави козацького війська до унії, — підсиленої завдяки Конашевичу Сагайдачному, тодішньому гетьманові України, вона поширялася заходами самих українців, зокрема ж монашого чину О. О. Василіян, що своїми школами й монастирями вкрили тоді всю правобережну Україну. Відомі школи й монастирі в Умані, в Кам'янці По-

Св. Священомученик Йосафат Кунцевич, полоцький єпископ, замордowany з наказу Москви в р. 1623.

дільському, в Барі, Почаєві, Супраслі (на Білорусії), в Крехові, Уневі, Гошеві, Жовкові, Лаврові й Замості — це діло праці О. О. Василіян. Вони несли культуру й освіту в нашому народі, стягаючи тисячі прочан й учнів в мури церков і шкіл, так, що коли прийшло до поділу Польщі 1772 р. вся право-бережна Україна була уніяцькою, і таксамо вся Волинь,

Поділля, Галичина, Холмщина та вся Білорусія з Полоцьком і Вітебськом. Не стала уніяцькою тільки лівобережна Україна, хоч і тут були пробліски симпатії до унії, бо задля поділу України в Андрушівському договорі 1677 р. між Польщею і Росією — лівобережна Україна враз з Києвом припала Москві. Тут російські царі до унії не допустили, а навіть автокефалію київської митрополії, яка за часів митрополита кн. Четвертинського піддалася під московський патріярхат, 1686 р. скасували, об'єднаючи таким чином ту частину українського народу під релігійним оглядом під одною ієрархією патріярха в Москві. Завдяки Межигірському Спасові, з якого походив Нікон, московський патріярх, наше козацтво оставало теж в релігійній залежності від Москви а насилені тим же монастирем отці «Січи» були сильного русофільського напрямку, що при руйновані Січи царицею Катериною, як побачимо, доволі зазначилося. —

Папа Римський УРБАН VIII. гарячий прихильник та оборонець унії. Відомі слова висказані на адресу Українців і Білорусинів: «Через вас сподіюсь навернути цілий схід... ще досі не втратили на своїй вазі.

Маючи такі великі впливи на Лівобережжі і на Запоріжжі, московські царі не пропускали ніякої нагоди, щоб не упімнутись про права православних а розкинених малими

групами на Правобережжю і на Волині. Царі використовували все, щоб зазначити своє вороже становище до унії.

Вперше бачимо це 1709. р. Після програного гетьманом Мазепою бою під Полтавою, посунули російські війська, відповідно до договору між Москвою і Польщею в Жовкові 1698 р. — там цар Петро I. був особисто, — за Шведами, що залляли теж всю Польщу. Переїшовши Дніпро, рушили російські війська на захід, та під командою бригадіера Яковлева зайняли Дубно й Луцьк, а далі трохи не всю Волинь.

В Луцьку уніяцьким владикою був Діонісій Жабокрицький, що прийняв унію 1704 р. — за згодою української шляхти й українського міщанства. Правда, одноцільності в

Арештування українського єпископа Жабокрицького в Луцьку царем Петром I.

цім випадку, як здебільшого, не було, і мала горстка дизунітів ждала нагоди, щоб помститися на владиці. За доносом

братчиків арештовано єпископа, закидуючи йому неприхильне ставлення до російської влади та ширення унії. Але це арештування було безосновне, бо російські війська не могли на чужій території виконувати якихнебудь актів правосуддя. Дотого ж бригадир Яковлів згідно з наказами царя Петра I. велів перевести конфіскату не тільки рухомого майна єпископа, але також майна соборної церкви, та всадивши єпископа до повозки запряженої в дві пари жмудинів, велів відвезти його до Дубна. Тут погрозами й обіцянками випустити єпископа на волю, Яковлів примусив владику зректись його нерухомостей на Волині, при чому єпископ підписав дотичний акт, дарма, що цей акт правно неважкий. Та про те Жабокрицького не звільнili. Його відвезли до Києва, а звідси, після одномісячного побуту в тюрмі, єпископ був перевезений до Москви. В Москві ставув єпископ Жабокрицький перед царським судом, і тут за ширення унії та за неприхильне ставлення до російської влади його засудили на заслання, де він після шести літ помер.

Таким чином дві ріжні справи — ширення унії і головну зраду царські судді підтягнули під один злочин! Але кому відомий цей факт насилля? Чому українські історики не видвигнули того випадку для обжалування царату? Де наше святе обурення з цього приводу? Чому промовчується перед

загалом ту подію, яка кидає ярке світло на те, як російські царі ставились до релігійних переконань народу, як насилували сумління, і як безпощадно поступали супроти Українців, нехай навіть це люди не з під їх займанщини?

А чи відомо, що сам цар Петро ввійшовши до Вітебська власноручно вбив п'ятьоо. Василіян, коли вони явились у нього на послуханні?

Петро I., загорнувши лівобережну Україну під своє панування, повів тепер завойовницьку політику й щодо решти українських земель. Правда — йому це не зразу вдалося, але він поклав тверді основи в тім напрямі, а наступні по нім три російські цариці продовжують акцію започатковану упродовж XVIII. ст. аж ген до розбору Польщі, тобто до часу переходу українських земель під московське панування.

Безпосередньою причиною того, що царі могли встравати у внутрішні справи Польщі, були православні громади, розкинені на Білорусі біля Слуцька й Могилова, які за його твердженням були позбавлені належних їм прав в Польщі. Тому по прогнанні Шведів з Польщі цар Петро заключив з нею договір 1710 р., силою якого Польща зобов'язалася між іншим привернути права православним у правобережній Україні та на інших українських землях, що входили колись у склад київської митрополії.

Цей договір дав право московським царям встравати у внутрішні справи Польщі, час до часу загострював взаємини між ними і доводить врешті-решт до розвитку подій, завершеннем яких був поділ Польщі. Отак цар Петро I. як голова православного Синоду в Петрограді, презентував православну церкву і як такий, немов перебрав на себе місію, носієм якої був колись князь Константин Острозький, що так сильно виступав проти унії. Правда, Острозький був українського походження, отож так би мовити, мав моральний обов'язок зі свого становища боронити тодішнє православ'я, хоч з погляду національного і релігійного те його становище не було оправдане вповні. Але в якому відношенні був Петро I. руський цар, щодо чужоплемінних Українців і Білорусинів? Українські землі ніколи до Москви, а тим менше до Петрограду не належали. Ми, хоч і втратили нашу неза-

лжність, і опинившись в переважній більшості під владою Литви й Польщі, ми все таки задержали наш відрубний характер. — Ми мали наших удільних князів, як напр. граф Тишкевич, князь Острозький, князь Чарториський та інші, і нашу окрему верховну владу, хоч і під супремацією Литви. Український народ задержав свою окрему вдачу, свої обичаї, а щобільше, свою давню мову руську — а не московську. А від часу заключення унії 1596 р. ще відокремив себе і релігійно — оснував свою церкву, з'єдинену з Римом.

Отже в чому була опіка царя Петра I. над православними Українцями (в Польщі Русинами) на українських землях, коли український народ тієї опіки не потребував?! Щобільше! Український народ сильно прив'язався до унії, тимбільше ж Білорусини, завдяки мученичній смерті священомученика Йосафата. Але тут була рука тих зрадників українського народу, які чужим все вислуговувалися, які в могутньому російському цареві бачили преемника київського престола, дарма, що їх твердження миналося з історичною правдою, та що, хоч український і білоруський народ були позбавлені своєї влади, вони зовсім не думали з жорстокою, кровавою і грізною Москвою об'єднуватись.

А Польща, завдяки свому немічному урядові не являла у XVIII. ст. вже тієї сили, що раніше, тому не противилась вмішуванню російських царів у її внутрішні справи, щобільше — в Польщі і на Литві повстало партія Радивилів, яка вела русофільську політику. Однаке, щоб відповідно оцінити зазіхання Росії, треба нам тут вказати на стан уніяцької церкви в XVII. та XVIII. ст. та на те, яке було ставлення Україців до неї і польської влади.

Як сказано, проти унії на соборі в Бересті 1596 р., заявилися були лише два галицькі єпископи, і мала округа в маєтку кн. Константина Острозького. Та хоч більшість єпископів і всі василіянські монастирі станули по боці унії, то унія все таки, маючи такого великого противника, як особа кн. Острозького, мусіла в початках зустрінути великі перешкоди у своїм розвитку, хоч з другої сторони, по її боці станули родини графів Тишкевичів, Шептицьких і Виговських. Це ті самі люди, що не дали своєї згоди при підписанні Люблинсь-

кої Унії 1569 р., зате ж великий кн. Острозький без протесту поспішив зложити присягу на нову конституцію в Любліні. Рішучим противником унії і ще в більшій мірі був Петро Конашевич Сагайдачний, родом зо Самбірщині, вихованок острозької Академії, а якому вдається добути гетьманську булаву. Він то попри стратегічні подвиги, — але завжди в союзі з Польщею — виступив також як релігійний реформатор і, не зважаючи на правний стан довершеної унії, завдяки побутові єрусалимського патріярха в Києві, що їздив у відвідини до Москви, відновив православну ієрархію з київським митрополитом Борецьким у проводі, теж галичанином. Однаке справу унії мали водно на примітті римські папи — Урбан VIII. і Урбан XI. і коли побачили загрозу знутра, поспішили на поміч. В ряді писем і енциклік вияснювали вони становище унії та її незалежність від політики шляхетської Польщі, яка в тому часі думала ще по протестантськи, без огляду на переведену 1577 р. в Петрикові реформу. Унія шляхті була не по нутру. Звідси нехтування, понижування нашого духовенства, неприняття уніяцького митрополита й уніяцьких єпископів до сенату, напади на церкви, виarendування церков жидам, заборонення уніяцькому міщенству заниматися ремеслом — це оті благодаті, якими шляхта щедро наділяла нашу уніяцьку церкву, а тим самим і ввесь український народ. Для прикладу згадаймо тут подію, яку подав до відома уніяцький єпископ Шумлянський, коли писав до гетьмана Яблоновського, львівського старости, про злочин і насильство, якого допустився над уніяцьким священиком в Дідушицях Малих борецького староста, пан Данилович. Оце ось в сам день Різдва Христового, пан староста, ображений за якусь дурницю на рідних братів священика, післав своїх людей до церкви та велів вхопити священика таки при вівтарі, перед яким він саме відправляв Службу Божу. Його вивели на двір, і тут напасники вимірили священикові сто буків. Так само повівся староста і з братами духовника, які були біля вівтаря і ставили опір, коли їх служба старости хотіла випровадити. Без огляду на Божий дім і на вівтар, розбишаки розкиннули по святотатські св. Тайни по землі, братів священика ж волікли через Царські Ворота та топтали ногами, а витягнувши з церкви, так їх побили, що

ледви живими лишилися. Але правною дорогою ні священник ні епископ Шумлянський не могли вдіяти винуватцям нічого, і злочин лишився непокараний. А таких випадків було так багато, що папи водно звертали на те увагу польських королів, які однаке проти свавільної шляхти були безпомічні.

Коли ж Польща на такий лад підходила до унії — що зрештою є доказом того, що українські уніяцькі епископи ні церкви ні народної справи не зрадили, то саме тоді виступає на арену українське козацтво, яке з Польщею веде завзяті бої за православну віру, закидуючи Польщі сприяння справі унії. Але за короля Володислава IV. Польща годилась навіть унію зліквідувати, все ж таки як католицька держава мусіла рахуватись з думкою світу і тому й вислала під проводом кн. Любомирського посольство до Риму з домаганням знесення унії. Таке домагання було в тому часі на руку Польщі. Вона зискувала прихильників на Запоріжжі, а рівночасно, не потребуючи воювати, могла успішно при помочі Ісуїтів вести пропаганду за латинський обряд, тоді, як унія такої можливості не давала. Епоха була свідком того, як усі сини й дочки князя Острозького перейшли на римо-католицький обряд — православ'я, а славну академію в Острозі, замість віддати уніяцьким Василіянам, передали польським Ісуїтам. Але якщо домагання щодо знесення унії не сповнено, то заслуга в тому Христових намісників в Римі, а далі наших уніяцьких митрополитів та славних шляхетських українських родин — от як Тишкевичів та інших, — які на віру не дивилися тільки з боку політичного, як це їх противники хотіли в людей вмовити. А заключена угода в Переяславі 1654 р. вийшла рівно ж з мотивів релігійних, бо цар Алексей прийняв наш народ під свою опіку як народ православний. Але київській церкві саме як православній, прийшло зазнати багато лиха від московського патріярхату, а українські духовні вчені, Теофан Прокопович, Степан Яворський та інші подаються в Москву, будувати третій Рим.

Та проте, коли так з усіх боків наступали на унію свої чужі, унія таки встоялась і вийшла з боротьби переможною. Це зазначується головно тоді, коли мученичою смертю згинув полоцький епископ Йосафат Кунцевич, вбитий москов-

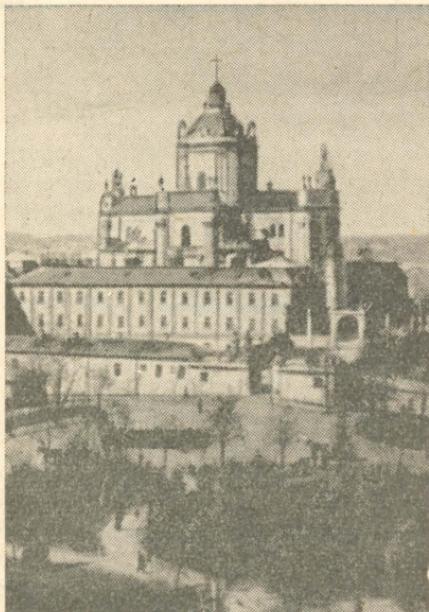
ськими опричниками, отже ж не українцями, 1623. З тою хвилиною почався сильний зворот в користь унії. Неповинна смерть єпископа зворушила сумління байдужих, піднесла сильних вірою на дусі, створила нові ряди вірних і мучеників, що йшли на смерть за уніяцьку церкву. Нарід на Білорусії, де сталося те вбивство, сильно каявся та навертається до унії. — Навернувся тоді теж Мелетій Смотрицький, досі великий противник унії. Навернулись до Риму два галицьких єпископи, навернулись також луцька і острозька дієцезія в особі владики Діонісія Жабокрицького, про якого ми вже згадали вище. (1704). Його наслідник, єпископ граф Йосиф Виговський (1716—1738), приступив до розбудови запущеної церкової території, де все ще в окрузі Слуцька було кілька православних громад. Унія зросла в силу завдяки ідейній праці зокрема великого митрополита Веляміна Рутського. За цього станнього приходить навіть до зближення між ним і славним тоді православним митрополитом — Петром Могилю. Але плян переходу київського патріярхату під зверхність римського папи, тоді найкращої розв'язки того спірного питання — завдяки московським впливам не був здійснений.

А висвячене єрусалимським патріярхом православна ієрархія в 1621 році не була у спромозі здобути впливів серед українського населення Правобережної України, та, що коли цар Петро I. забезпечував права православних в Польщі (1710), він мусів ствердити, що в тому часі не було вже в Україні й Білорусії ні одного православного єпископа, за винятком київського православного митрополита, залежного від Москви. Потреба такого єпископату для православних являлася злишньою, коли не було вірних.

Тимчасом українські уніяцькі владики, під проводом митрополита Лева Кишки, зіхались в 1721 р. на синод до Замостя, де переведено організацію всієї української уніяцької церкви. На соборі в Замості, були представники всіх епархій: як єпископи, як і делегати Василіянської провінції, а також декани з Київщини, Брацлавщини, Поділля, Волині, Холмщини, Галичини, Полісся і Білорусії.

Але воно ясно, що Петро I., маючи за собою такі великі воєнні здобутки, не міг спокійно дивитися на те, як уніяцька церква росла, і як Україна вкривалася сіттю Василіянських

шкіл та монастирів. Він хотів спинити розвиток нашої церкви, і це йому було б з певністю вдалося, якщоб скоропостижна його смерть в 1725 р. не була поклала край його заходам. Цар Петро дивився на уніятів як на русских, яким силою накинено віру. Виразного ж визначення нашої національності тоді ще не було. Ми, Українці, самі себе ділили тоді на Русь З'єдинену і Нез'єдинену, папи з нами переговорювали як з окремим народом — «рутеніце націоніс, а не русіце націоніс», як до нас урядово звертались, по українськи «руської народності, а не російської». Термін Україна, що вже засвоїв був собі право громадянства на території Київщини і Півдня наших земель був в уживанні радше на означення географічного поняття — можна сказати — аж до часу виступу Т. Шевченка.

Львівський Собор.
Церква св. Юра.

IV.

ВИЗНАЧНІ ПОСТАТІ УНІЯТСЬКИХ КИЇВСЬКИХ МИТРОПОЛІТІВ В XVIIІ. СТ. РОЛЬ І СИЛА УНІЯТСЬКОЇ ЦЕРКВИ, ЯК ОДИНОКОГО ЗАБОРӨЛА СВӨЕЇ НАРОДНОСТИ. ВОРОЖІ ЗАТЇ РОСІЙСЬКИХ ЦАРИЦЬ ЗАВЕСТИ ПРАВОСЛАВ'Я НА УКРАЇНСЬКО-БІЛОРУСЬКИХ ЗЕМЛЯХ.

Між Росією і Польщею висунулась по середині — немов третя держава — тзв. уніяцька (католицька) церква зі своїм духовенством і вірними. Не маючи підпори в чужій польській державі, вона тішиться опікою Христових намісників в Римі, які за нею на домагання єпископів, по потребі вставляються у міродайних державних чинників, а також є народові охоронюю, коли намагання російських царів в напрямі русифікації стають щораз настирливіші. Українське і білоруське населення привязалося рівно ж до своєї церкви і часами самочинно стає в її обороні у випадку неправних посягань російських царів. В 18. столітті приходять до зросту сили, католицької церкви на території України і Білорусі, коли власної держави не стало. Церква в унії з Римом стає забором народності так в Україні як в Білорусі. Відомі папи Климентій VIII. і Урбан VIII. у 17 ст., а Венедикт XIV. Климентій XIII. і Пій VI. і VII. у 18. ст., це ті, що своїм впливом або через своїх нунціїв у Варшаві давали інструкції, піддержували вірних на дусі проти ворожих посягань, робили уніяцьку (католицьку) церкву незалежною в державі. —

Українська і білоруська католицька церкви діяли на своїх територіях і творили одну київську митрополію. Кожньо-часний митрополит жив спершу в Києві а коли висвячено вдруге православного митрополита в Києві, український католицький митрополит мав свій осідок в Радомишлі біля Києва, або в його імені виконував юрисдикцію назначений генеральний намісник. Йому підлягали єпископи: п'ять ук-

райнських, з осідком у Холмі, у Володимири Волинському і в Луцьку на Волині, у Львові й Перемишлі, в Галичині і на Поділлі тому, що еп. львівський був рівночасно епископом Кам'янця Подільського і його епархія сягала аж до Дніпро, себто по Звенигородський повіт включно і двох білоруських з осідком в Пінську і в Полоцьку. — Православні громади розкинені тут і там на Правобережній Україні обслуговував Переяславський епископ з Лівобережної України. —

Однак наступні після Петра I. чотири російські цариці — з яких дві німкині, — що чергою володіють упродовж XVIII. ст., не занедбували ні одної нагоди, щоб православної справи в Польщі не заторкнути, а коли не мали безпосередньої причини, використовували до того хаос в Польщі, який повставав тоді в наслідок частих елекцій польських королів. Допомагаючи ворожим собі в Польщі партіям, вони рівночасно домагаються привернення прав православним у Польщі. А польські королі, як ось Август II. і III., що виходили як ставленники Росії, а також Понятовський, рахувались з домаганням цариць та йшли їхнім побажанням назустріч.

Отак коли 1733 р. приходить до інтервенції в користь саксонського князя Августа III., цариця Цариця Анна Івановна. Анна Івановна (1730—1740) вимогла іменування православного епископа в Могилові на Білорусії, Йосифа Волчанського, хоч папа протестував проти того.

Знову ж за цариці Єлизавети (1741—1762), дочки Петра I., винесено на соймі в Городні 1744 р. Цариця Єлизавета. завдяки русофільській партії Чарторийських постанову, за якою всі уніатські епископи мали виказатися, яким титулом посадають церкви й монастири. Рівночасно домагались звороту уніатських церков в користь вірних православних, хоч таких в дійсності не було. Тоді ж іменовано другого епископа в Могилові на місце Іероніма Волчанського, брата Йосифа, що виїхав до Москви. Але війна пруссько-австрійська веліла Росії не наставати поки-що на виконання городненської постанови. Та папа Климент XIII. прочував небезпеку, і коли Волчанський помер, домагався від Августа III. злуки Полоцька й Могилова під одною кермою, бо там був уже уніатський епископ.

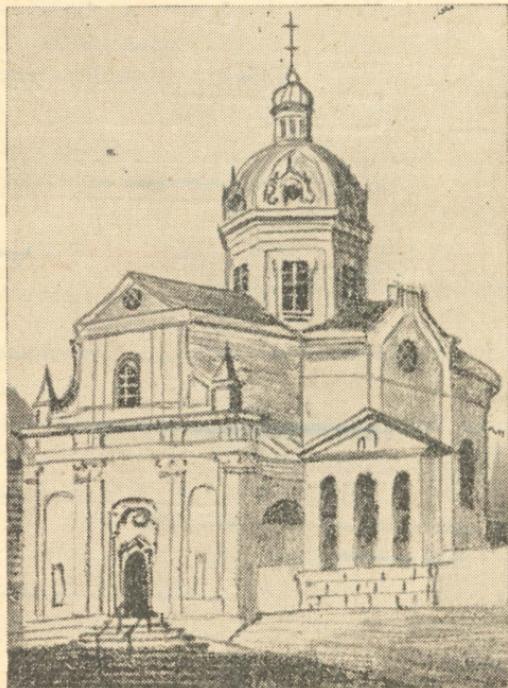
Але король не дав себе переконати і найменував єпископом проф. Київської Академії Юрія Кониського. Той же єпископ повів акцію навертання на православ'я, а коли білорусини твердо держалися віри, він, не добувши кращих досягнень, по двох роках виїхав до Петрограду. Пробуваючи в Польщі, російська війська, що за згодою короля мали боронити владу, насправді піддержували горстку православних, які навіть виступили з домаганням, мати власного єпископа, та почали відбирати уніяцькі церкви на Волині, до чого їх спонукав переяславський єпископ Гервазій Лінчевський, якому православні на Волині були підлеглі. Але тодішній уніяцький митрополит Атаназій Шептицький (1729—1746) розвинув акцію проти неоправданих зазіхань. Завдяки його інтервенції уми заспокоїлись і його правління стало відоме як одно з великих довершень з погляду на поправу відносин в користь нашої церкви. Зате ж прийшлося з трудом дальшим митрополитам боронити уніяцької церкви серед хаосу, що панував у Польщі. Тут митрополити Фльоріян Гребницький (1748—1762) і Пилип Володкович, еп. Володимирський (1762—1768) стрічали не малі труднощі тому, що пробуваючи в Польщі чужоземні війська брали в оборону всяких, ніби покривджених, або своїх сторонників. А причину до інтервенції війська, давали особливо кривди, яких зазнавав сільський люд від місцевої шляхти, але народ терпеливо зносив ті зневаги. Та не все митрополит міг зробити лад в таких відносинах, де сила йшла перед правом, і так само і відклики до римського папи багато не помагали, бо польські королі сліпо виконували домагання російської цариці. Тоді сам народ грізною поставою боронив свою церкву від напасників. Отак митрополит Володкович думав скликати синод 1762 р., але на перешкоді станули заворушення в краї, а до того перемежувочі через Польщу російська війська викликували тривогу, з чого користали темні сили й сіяли анархію.

Коли ж на російським престолі після вбивства чоловіка Цариця Катерина II. (1762—1796) — друга з черги німкиня — російські впливи в Польщі зросли ще більше. Вона насилою дозвершує вибір князя Понятовського на короля Польщі. Катерина з

властивою її енергією починає акцію за правами дисидентів і православних, а навіть спонукує Англію, Швецію, Данію і Прусію інтервеніювати в польському соймі 1776 року, на користь дисидентів. Вислані до Польщі війська з Репніном у проводі мали допильнувати переведення ухвали в соймі. Коли ж сойм ще здобувся на відвагу і спротивився вмішуванню Росії у внутрішні справи Польщі, цариця, не кидаючи справи, проголосила маніфест до дисидентів в Польщі. За її почином вернувся Юрій Кониський на владичий престол знову.

Рівночасно 1778 р. заключив Репнін і польський примас Подоський П. рамовий договір, з яким з'явилися два закони. Першим Польща годиться привернути права дисидентів і православних, другим назначується комісію з 17 членів, по 8 членів з рядів латинників і православних, для переведення першого закону в діло. Уніятів же при вирішенні такої важкої справи цариця поминула.

А після того, як поляки спробували протиставитися русофільській політиці Понятовського і створили в Барі на Підллі конфедерацію, цариця Катерина небагато думаючи, вислава Румянцева з військом для здавлення опозиції Рівночасно за намовою черніців з Мотронського монастиря, де ігуменував Значко-Яворський, родом з Золочева, заінсценізовано різню в Умані. Жертвою впало 7 Василіян з о. Костецьким як ігуменом у проводі, василіянську церкву збезчещено, василіянські школи знищено. Сталося це, як доказував д-р Іван Франко у своїй розвідці «Записки НТШ (1904), за інтервенцією цариці і короля польського, щоб конфедерації з Бару загородити дорогу до сполучки з польськими військами.

Перемиський собор.
Церква св. Івана Баптиста.

V

ПЕРШІ АРЕШТИ ЗА ЦАРИЦІ КАТЕРИНИ II.

Коли ж у Польщі тривав нелад далъше, Катерина поро-

Стан уніяцької церкви
по поділі Польщі 1772.

зумілася з Прусією й Австрією у справі конвенції дня 25. 7. 1772 р., в якій довершено першого поділу Польщі. Під охороною російських військ поділ був польським соймом затверджений, і держави приступили до окупації признаних їм територій. Австрії припала Галичина, а з нею два уніяцькі єпископства — у Львові й Перемишлі; Росії Київщина і Брацлавщина та Білорусія з Полоцьком, а Прусії західні землі з Польщею по Познань. Катерина змісця береться влаштувати все згідно зі своїми задумами в здобутім краю — в першій мірі на релігійному відтинкові. На Волині, що ще не підпав під Росію, але де стаціонували російські війська для безпеки, Катерина веліла арештувати уніяцьких священиків, бо ті відмовлялись передати уніяцькі церкви нез'единеним. А коли з поручення нунція Гарампі в Варшаві холмський епп. Рило вибрався в р. 1773 в заступстві льв. єпископа Лева Шептицького, що був рівночасно кам'янець-подільським єпископом, перевести канонічну візитацію у Правоабережній Україні, а саме в Київщині і Брацлавщині, Катерина II, веліла слідкувати за діяльністю епп. Рила.—

Єпископ пастирським листом подавав деканам до відома про свою канонічну візитацію. Коли прибув до Уманя, явилося у нього богато уніяцьких священиків, що пробували недавно в бердичівській вязниці а які, чито грішми, чито в дорозі ласки були з в'язниці випущенні, просили у нього помочі перед загрозами зі сторони російської влади. Переїхавши основну візитацію, в Уманщині, що була свідком ексцесів Гайдамаків за намовою Москви, віддавши в Звенигородщину. Усюди, куди приїхав, був витаний українською людністю з великими почестями. Українське населення давало докази

свого прив'язання до католицької віри. Владика усім благословив, а слабких на дусі піддержував видержати у своїй вірі. Єдність віри від Бугу до Дніпра була тим цементом, що лучила український народ в один моноліт. Потім перебував чотири місяці в Брацлавщині, звітував Райгородок, Брацлав і Немирів (де колись маневрував Сава Чалий, а в р. 1919 оперувала Галицька Армія, коли держала фронт проти Денікіна). Звідтіль знов удався в Київщину і Житомирщину і прибув до Радомишля, осідку укр. уніяцького генерального намісника київської митрополії. Напроти вийшов з процесією генер. намісник Михайло Примович. Врешті завітав до Бердичева і замешкав для відпочинку в монастирі оо. Кармелітів. (20, 3, 1774). Діяльність епп. Рила у таких розмірах не подобалась російській цариці Катерині. Генерал Ширков велів з її поручення припинити візитацию, в противному разі грозив ув'язненням. Неждано прибув до Бердичева польський епп. з Києва Осолінський і остерігав його перед арештуванням із наказу Цариці, яка думаючи, що Осолінський це Рило, веліла його арештувати. Епископ Рило не думав однак скриватись, доки не виконає своєї місії. Побоювання щодо арешту епископа небаром сповнилися. Дня 17. квітня 1774 явився в монастирі пор. Іван Бердин з 30. російськими стурпайками і зарядив над епп. Рилом арешт. Коли епископ дав слово, що не втече, дозволив йому поручник пробувати даліше в монастирі з тим, що не сміє без дозволу віддалюватись з монастиря. На цю вістку про арештування епп. Рила прибув до нього о. мітрат Михайло Примович з Радомишля, щоб запевнити його про заходи в справі звільнення з арешту. Завдяки сильній інтервенції зі сторони міродайних чинників, зокрема нунція Гарампі епископ був звільнений в дні 2. липня 1774. По звільненні епископ продовжував даліше свою місію, звізитував уніяцьку гімназію в Житомирі, основану о. міт. М. Примовичем, прибув до Винниці, заглянув в Калинівщину і усюди ніс слова розради і потіхи серед українського населення і закріплював віру, що зазнала стільки ударів від нез'единених братів і російського війська. Щойно по 15. листопада 1774 прибув до Холму, пробуваючи в той спосіб через більше чим один рік на найдальше висунених

теренах київської митрополії. Можна сказати, єпископ визнався великою мужністю в обличчі небезпеки, що йому на кожньому кроці грозила. Був неустрасимий і як на ці часи, де панувало безправ'я, виявив стільки цивільної відваги як ніхто другий. В признанні заслуг був відзначений зі сторони Римського Престола, навіть пропоновано йому пост митрополита.

Кому відомі перипетії нашого єпископа-громадянина, правдивого Христового воїна? Чому наші історики замовчали про ці переслідування нашої віри на теренах у серці України, на теренах самої Київщини? А єдність віри в тому часі від західних окраїн аж до центру, чи не могла стати нашим заборолом проти імперіялістичних зазіхань захланної Москви. Чи не перекреслювала так удачно колишній Переяславський Договір, з приводу якого ми в р. 1954 стільки поденервування виказали? Ми пішли хибними шляхами і звідси наші нездачі.

А наші священики заохочені великим приміром свого Владики пішли його слідами і коли цариця зажадала переходу на православ'я — категорично відкинули ті пропозиції навіть під претекстом великих нагород з боку Москви. Не пішли за почином тих, що в Умані так кроваво розправились з нашими духовними, за намовою Москви. Воліли піти на переслідування, на заслання, на Сибір. Але Катерина в парі з переслідуванням віри нищила останні залишки нашої незалежності, вона то зліквідувавши Гетьманщину на Лівобережжі, де останнім гетьманом був Кирило Розумовський, зажадала здачі Запоріжжа. Заскочені тим неожиданим драманням запоріжці, пробували аргументувати і відогрожуватися. Правда — на Січ вислали 3.000 російських драгунів, але по ланках на Січі було біля 7.000 козаків. Січовики, що перемагали татарів, хоч числом було їх куди більше, були і тепер певні своєї перемоги. Та в тім моменті, коли січовики на здачу не годилися, прибув на нараду січовий архимандрит Володимир Сокальський в ризах і став закликати братство «не ставити опору православній цариці». І от за його голосом пішов кошовий Кальнишевський і другі старшини. Тоді січовики, залишені проводом, одні без вистрілу дали себе обезбройти, а інші подалися за Дунай в Ту-

реччину, де оснували Задунайську Січ. Сердешні Запоріжці, що колись, за католицької Польщі, вирішували великі перемоги, мусіли отак без відповідної причини згодитися на ліквідацію останнього заборола самостійності України.

Але здати Січ без бою, без одного вистрілу, це було найбільшою ганьбою в тому часі. Однаке наші історики ту обставину замовчали, а проф. Василь Біднов у своїй розвідці про архимандрита Володимира Сокальського навіть не пробував в поставі цього духовника добачити зраду, а зазначував преспокійно, як то січовий архимандрит умів переконати Запоріжців про недоцільність спротиву словами: «Бійтесь Бога! Що ви думаете, діти! Ви християни і піднімаєте руку на християн! Ви християни й наміряетесь пролити кров «єдиноутробну»? Побійтесь і втримайтесь од такого вчинку! Ось вам хрест і Розпятий на ньому! Якщо ви не послухаете, то всі загинете «внезапно». — Ці аргументи переконали січову братію! Проф. Біднов ще й підкреслює при тім, яким то великим авторитетом Володимир Сокальський втішався у Запорожців ...

Так пояснює той ганебний факт проф. Біднов у статті, поміщений в томі 144—147 Записок НТШ з року 1927. — А з інших тільки один письменник Кащенко видвигнув на денне світло ту дуже прикуру подію, і в ряді повістей, як ось «Зруйноване гніздо», згадав про велике обурення козаків на поставу козацьких старшин.

Між іншим читаемо в оповіданні Кащенка таке:

— Не розумієш, козаче, — так говорить старий запоріжець до молодого, — того, що сталося. Не в тому тільки лихо наше, що Січі вже немає ... Не вперше Січ Запорозьку руйнували її москалі, а вона знову вставала, бо жива була душа козацька ... Тепер же Січ умерла навіки, бо ви зганьбили її — от що! А козацьку славу затоптали ви в болото. Ось у чому мука пекельна! Не боліло б мое серце, коли б я знав, що Січ зруйновано після того, як залито кров'ю її шанці. Та смерть була б недовговічною, бо кров, пролита за рідний край, дає парості й веде за собою нове життя; ця ж смерть ганебна, а може, Боронь Боже, й довічна. Нема чого й говорити, ви самі власними руками задавили свою матір!» (Видання з р. 1947 в Авгсбурзі, ст. 7.)

Нам же відомо, яка доля стрінула кошового Кальнишевського та інших старшин. На Соловках знайшли вони собі іншу «батьківщину», тоді, як отця Сокальського стрінула ласка цариці: на приказ Муромцева назначено йому посаду в колишній столиці Мазепи в Батурині.

А поза тим проф. Біднов пробує робити архимандрита Сокальського ще й героем, поміщаючи про нього розвідку в найповажнішому органі — без сліду якоїсь застороги, та ще розповідає, що в Куліша був навіть портрет Сокальського, який однак затратився, чого Куліш дуже жалував... Так наші історики осудили поступок Сокальського, хоч було це очевидною зрадою і запроданням ради «православної віри».

Але вернімось до Катерини II! Їй було всього мало. Вона, що ставала колись в обороні православних під Польщею, після того, як при другім поділі Польщі 1793 р. Поділля, Волинь, Полісся і вся Білорусія припали Росії, вирішила завдати унії останій удар, принайменше на тих землях, що входили тепер у склад російської держави.*)

Спершу Катерина пробувала більш мирним ладом навертати уніятів, а коли це не вдавалося, тоді видає ряд указів, один гостріший за другий, якими зупиняє обрядові дії в уніятських церквах, священиків карає, або відбирає їм парохії.

Перший указ обміркував засоби, як найліпше і найскоріше можна перетягнути уніятів до правдивої церкви. Цим указом цариця насаджувала православ'я там, де доводилось легшими засобами боротися.

Другим наказом заборонила виконувати релігійні практики по церквах, переходити на унію і приймати католицтво взагалі.

Коли ж уніяти як на Поділлі, так і на Волині, а навіть на Брацлавщині сильно держалися унії, почалися в них особисті переслідування. Російські війська з'їжджали з батюшками в дану місцевість і силою насаджували православ'я.

Коли ж вірні боронили свої церкви, або священики не кидали своїх парохій, чекала їх кара заслання у глибину

*) «Це та друга, що доконала вдову-сиротину», якслучно і влучно писав наш геній Тарас, хоч може релігійного чинника не брав тоді під увагу.

Росії, на Сибір чи на Соловки. Тут стрінулися наші священики з січовими старшинами, між іншим з кошовим Січі Кальнишевським. Однакова доля їх зустріла — дарма, що були собі ідеольгічними противниками. В часі примусових транспортів розгортались страшні сцени: під побоями солдатів гинули християни-уніяти, з тих московських катів ніхто не оглядався при тім на Божій закон, ніхто з них не проповідував, що не годиться так поступати з християнами. (як це проповідав отець Сокальський при здачі Січі.) —

А щоб до решти знищити унію, видала Катерина ука з,

указ.

лкий проголошував «Хто-би зі католи-

ків а передусім з уніятів, світський або священик, вищого або нижчого стану, словом, письмом чи чинно виступив проти панівної релігії, буде вважатись ребеліяном і суворо покараний.» І щойно тоді православні батюшки могли сміло вештатись по селах і містах та намовляти уніятів на перехід на православ'я. І ніхто не смів противитись, бо ждала його за це неминуча кара. Тамже, де не помогали ніякі переконування, або де люди не давали церкви, тоді приходило військо і виконувало екзекуції, серед плачу і стогону катованіх людей.

Рівночасно з тим приступлено до касації василіянських монастирів і шкіл, покищо на Поділлі і північній Білорусії. За одним почерком пера зліквідовано школи в Умані, закрито уніяцьку гімназію в Житомірі і духовні семінарії в Барі і в Кам'янці Подільському, що їх оснував в р. 1781 еп. Біллянський, що через кордон підлягали йому як єпископові

Касація княівської
митрополії.

львівському і кам'янець-подільському.

Цариця касує врешті київську уніяцьку митрополію, що мала свій осідок в

Радомишлі коло Києва і переносить до Могилева на Білорусі.

Отак за кільканадцять літ володіння Катерини з 8. міліонів українців-уніятів лишилося всього 2. міліони 500-тисяч на Волині і тут і там на Поділлі. На місце виарештуваніх уніяцьких священиків і черців прийшли російські батюшки, неосвічені, без вищої богословської науки. Нарід попав у ще більшу духову неволю. Але тоді, коли вона касувала унію, вона дозволила латинському клирові мати дальнє свої паро-

хії Україні. Вона дозволяє на осідок польському єпископові в Києві.

Коли ж папа Климентий XIV. довідався про ті акти терору з боку Катерини, протестував в письмах до цариці, але вона відповідала, що поступає згідно з законом. Після того ж, як папа на домагання державних урядів у західній Європі скасував орден Ісусів, цариця Катерина дозволила тому чинові існувати в Україні, Білорусі а навіть в Росії заявляючи, що він ширить освіту. Але у своїй безоглядності вона йде ще даліше, іменує для Поляків латинського єпископата Сестшинцевича і жадає для нього кардинальського капелюха. Правда, папа поручав вірних-уніятів опіці Сестшинцевича там, де не стало священиків уніяцьких, однаке знов, при тім, яку подвійну роля грав той латинський єпископ, і тому відмовив проханню цариці. На те цариця закипіла гнівом, а коли митрополит Лев Шептицький 1779 р. помер, Катерина через два роки не дозволила на обсаду митрополії, тільки веліла полоцькому єпископові Сморгожевському виконувати тимчасово митрополічі обов'язки. Катерина згодилася теж на внесок Сморгожевського, щоб займенувати митрополитом холмського єпископа Рила. Але хоч наклонював Рила до того папський нунцій з Варшави, та єпископ, засмакувавши тюрми в Бердичеві з руки цариці, поробив заходи, щоб перейти на владичий престіл до Перемишля, з чим Марія Тереса погодилася. Через те Катерина сильно обурилася і знову не хотіла обсадити митрополії, але по якомусь часі став митрополитом таки Сморгожевський (1780—1788). Йому підлягали єпископи луцький, володимирський, пінський і холмський. Однаке всі чотири, хоч і признавали над собою владість нового митрополита, то проте оглядались за підмогою з Австрією. Вони ж добре знали, що Австрія унії не переслідувала, що для уніятів основано там Генеральну семінарію «Студіум Рутенум», де могли вчитись питомці, що не покінчили гімназії і не володіли латиною.

Рівночасно займенувала Катерина православним єпископом в Мінську Віктора Садковського (1793), що досіль повнив обов'язки амбасадора у Варшаві. Також в Петрограді покликала цариця до життя колегію, зложену з православних духовних, які мали радити над способом мирного пере-

ходу уніятів на православних. Йому приділено єпископа в Полоцьку, і в той спосіб вже два православні єпископства діяли в Мінську з Могилевом і Полоцьку.

Та проти цього запротестував новий митрополит уніатський, Теодосій Ростоцький (1788—1805), і коли поїхав до Петрограду з метою договоритись з царицею, не тільки, що нічого не осягнув, але з Петрограду вернутись уже не зміг.

Хоч колишня київська митрополія була поділена кордонами, львівський і перемиський єпископи входили дальше в склад київської провінції і були підпорядковані митрополитові Левові Шептицькому, далі ж Сморгожевському, а врешті Ростоцькому.

Тому, коли по смерті єпископа Рила була опорожнена катедра Перемишли, а треба було висвятити нового єпископа, Антона Ангеловича, мусів львівський єпископ Білянський уdatись до Ростоцького, до Петрограду, і там одержати делегацію для висвячення номіната.

Між тим у третьому поділі Польщі (1795) поділилися держави рештою її земель, так, що Австрія одержала Холмщину з Холмом, а Пруси білостоцький повіт з монастирем Супрасль, з ним же багато уніятів. А цариця Катерина одержала решту. Холм увійшов в склад галицької церковної провінції, а в Супраслі створено під Прусією нове уніатське єпископство. Тут унії не скасовано. Але, коли в 1807 р. договором в Тільзіт припав Білосток Росії, скасували й те єпископство. А щоб позбавити уніатську церкву одноцільної організації, скасувала цариця 1795 р. також уніатську митрополію, і всі уніатські єпископства, за винятком Полоцька, де єпископом тоді був Гераклій Лісовський.

Але хоч Катерина II і як енергійно діяла, хоч яких заходів вживала, то проте вона не змогла скасувати цілковито унії. А вже на найбільший спротив натрапила в Полоцьку, тому й мусіла лишити це одиноке єпископство під свою владою. І хоч цариця поставила собі метою повну ліквідацію унії і думала примінити до нових спроб «навертання» то несподівано померла ганебною смертю, лишаючи своє діло незавершеним.

А тепер приходиться поставити питання, чому ж Катерина, як німкиня з роду, з такою зайлістю переслідувала унію,

чому все, що українське, що дихало ще самостійністю, так безпощадно нищила? — А на це відповімо, що тут, в тому переслідуванні грала ролю не тільки жадоба слави, але бажання, бачити велику Росію сконсолідованою, з одною релігією, з одною мовою. Тому всякий спротив і сепаратизм здавлювала цариця немилосерно. Вийшовши з пруської школи, вона прищепила цю безоглядність Росії, маючи при тому добрих виконавців її волі.

Вона, що не завагалася позбавити життя свого чоловіка, не злякалася і ніяких засобів щодо привернення єдності в державі.

Коли ж до того зважити, що цариця була великою приклонницею освіченого абсолютизму, де релігія не грала ніякої ролі, а мала служити тільки ціллям держави, то й нічого дивного, що Катерина не могла ніяк погодитися з католицькою релігією, що була того самого обряду, а признавала іншого зверхника, яким був папа римський.

V

ПЕРЕДІШКА У ПЕРЕСЛІДУВАННІ УНІЯТСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Після смерти Катерини став царем її син Павло I. (1796—1801), людина зовсім іншої вдачі та іших, протилежно ріжних переконань. І це можна було відчути незабаром. Коли ось не стало Катерини, уніяти кинулись відбирати церкви,

Цар Павло I.

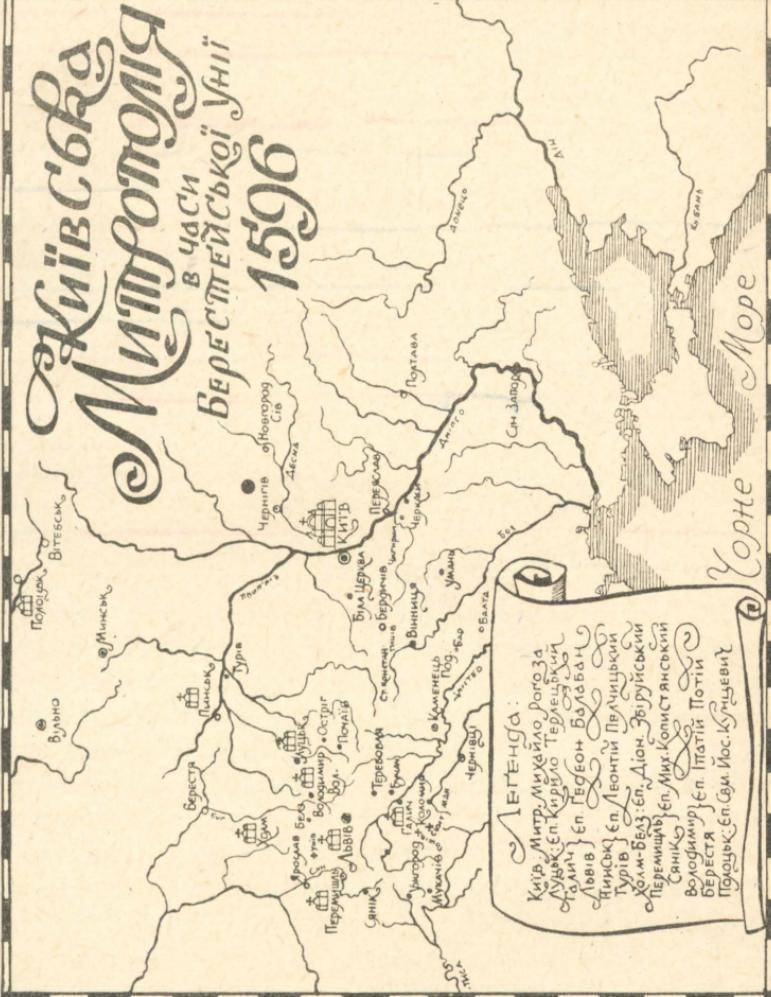
забрані православними батюшками, а цар, що стояв під деяким впливом Ісусітів, повів щодо католицької церкви політику прихильну, а тим самим і прихильно поставився і до уніятської церкви.

Павло сам, з власного почину, оснував 6 латинських епископств, а три уніяцькі. Проте не відновив митрополії. Цар був у взаєминах з мальтіанськими лицарями, став навіть членом ордену, хоч був нез'единений, через те папа Пій VI. не радо дивився на те. Врешті, щоб перевести реорганізацію Католицької Церкви, Павло видав 1798 р. розпорядок під н. «Регулямін», яким взяв обі церкви під свою опіку. Тому пособляв латинський епископ Сестшинцевич з Могилова, який був навіть готовий зірвати зв'язки з Римом. Але зв'язки Павла з Ісусітами були сильніші і цар не пішов за Сестшинцевичем. Щобільше — цар перенявся католицькими засадами так, що хотів віддати російську церкву під зверхність папи, хотів стати сам католиком. Це і приспішило кінець царя Павла, він був убитий наслідком заговору російських старшин. В Римі смерть Павла I. викликала сильне враження, бо це був перший російський цар, що являвся великим прихильником папи Пія VI., який між ішим жертвував йому свою поміч, а навіть азиль.

Цар Александр I.

Новий же цар Александр I., вихований в християнськім дусі на західніх зразках, обнайомлений з писанням св. Августина, повів політику подібну до

Окнівська Митрополія в часи Берестейської Унії 1596

ЛІТТЕРАРІЯ:
Київ Митр. Михаїло Догоща
Луцьк Еп. Павло Терлецький
Одеса Еп. Григорій Бодбай
Славів Еп. Іоанн Пілічук
Чернігів Еп. Леонтий Пілічук
Курів Олімпій Адіон Зборувський
Холм-Базилій Адіон Константинський
Підгірці Еп. Мик. Константинський
Санок Еп. Мик. Константинський
Волинський Еп. Платон Потій
Берестя Еп. Сем. Йос. Кунцевич
Полоцьк Еп. Сем. Йос. Кунцевич

політики його батька. Отож політику повної релігійної свободи, свободи всіх віроісповідань, які тільки на терені широкій російської держави існували. Александр уже змалку мав нахил до вдумчivостi, тому, коли Наполеон I. загрозив йому походом на Москву (1812) — цар шукав розваги і пoлегші в читанні Св. Письма. Він творить т. зв. Святий Аляксандровський митрополії, додумуючись, що лише дорогою взаємних уступок можна вдержати мир в Європі.

Александр відносився прихильно до всіх церков, тому за його панування уніяцька церква віджила наново. З власного почину цар створив 4 епископства, у Вильні, Полоцьку, Луцьку і Бересті, а також приступив до віднови уніяцької митрополії, скасованої ще за Катерини. А хоч владики канонічного потвердження не одержали, то в виняткових часах, з огляду на важні відносини, годились піти на уступки цареві, що виявив стільки уваги до уніяцької церкви.

Правда, це зарядження царя скидалось радше на методи, стосовані Йосифом II*). Ale незабаром Папа Пій VII. нав'язав зв'язок з царем, так, що уніяцькі епископи одержали канонічне потвердження. Висланням нунція до Петрограду нав'язано дипломатичні взаємини, і здавалося, що папа і цар започаткували нову еру. Ale проти згаданих заряджень Александра виступила небаром російська еліта, що не мала зрозуміння для плянів царя.

Александр ось хотів зреформувати російську церкву, щоб дати їй внутрішній зміст. Він подбав про оснування духовних семінарій і духовних шкіл для виховання освіченого духовенства. Він нав'язав контакт із Біблійним товариством в Англії, і дозволив йому на осідок в Росії. Цар урешті був захоплений діяльністю Ісусітів. Завдяки йому вони поширили свою діяльність на всю Росію. Основано тоді ісусітські школи в Москві і в Петербурзі, в Казані, а навіть на Сибірі, в Омську й Іркутську. Ісусітам було передано академію у Вільні. Ісусіти оснували також школу в Полоцьку. Всюди зазначували вони свій вплив до того ступня, що навіть російські вельможі переходили в їх табір.

*) Йосиф II. ціsar Австрії перенятив засадами «Оsvіченого абсолютизму» не допускав до голосу римської курії в обсаді епископів:

русофіл

Правда — впливи Ісуїтів не були по нутру амбітному епископові Сестшинцевичеві, який тоді стояв на чолі католицької колегії в Петрограді, а навіть був схильний до найдаліше йдучих уступок. Цар однак не дав себе відвести від раз обраної лінії, але коли Ісуїтам було дозволено на культурну місію, заборонено їм рівночасно впливати на російську публіку щодо переходу на католицизм. Тому, коли син обер-прокурора синодальної православної церкви Голіцин зголосив перехід на католицтво, діяльність ісуїтів викликала велике негодування в російських духовних колах так, що цар Александер був приневолений скасувати орден і прогнати ісуїтів з Росії. Було це 1820 р. Ісуїтів не минула доля, подібно, як їх попередників в західній Європі, коли то вони в часі загального переслідування, були найшли азиль на терені Росії. Їх школи підпали конфіскаті, а в Вільні університет і зв'язану з ним духовну семінарію, передано в заряд їх суперників, отців Піярів, які повели виховання молоді і духовного стану по лінії галікансько-йосифінських зasad. Вони станули на становищі державницької церкви. Настали часи супремації православної церкви над католицькою, і в цьому дусі виховувалися питомці всіх католицьких обрядів, отже ж й уніяти, які пізніше стали гробокопателями унії.

А по смерти Ростоцького, став митрополитом з наказу царя — Гераклій Лісовський. Він то був постановив вже раніш визволитись з під впливів русофіла Сестшинцевича, в часі, коли уніяти й латинники стояли під його юрисдикцією як голови католицької колегії в Петрограді.

На його домагання поділено колегію в Петербурзі на римо-католицьку і греко-уніяцьку 1805 р., а предсідником став митрополит Лісовський — вправді без потвердження папи, який з огляду на виняткові обставини не міг на ті інновації царя реагувати.

Зате в д. 11. VIII. 1808 р. папа ерегував галицьку митрополію і займенував єпископа Антона Ангеловича митрополитом. З того часу Українці уніяти належали до двох митрополій — одна з них була під Росією, з митрополитом Гераклієм Лісовським, а друга під Австрією, з митрополитом Ангеловичем на чолі. В 1809 р. по смерти митрополита Лісовського, став митрополитом його суfragан, Йосиф Коханович (1809—

1814). Був він беззастережно відданий Римові, не поділяючи тодішньої угодовецької політики митрополітів, зокрема ж підхідної політики латинського архиєпископа Сестшинцевича супроти Москви. І коли треба було висвятити двох нових єпископів, Коханович виявив своє відношення до Риму в акті т. зв. «єпікея», де звертав увагу на те, що уніяцькі єпископи мусіли б зложити вперед присягу послуху постановам замойського синоду (1721), а також присягу вірності папі. Сам він подбав про своє затвердження в Римі. На місце полоцького єпископа Лісовського, висвячено тоді єпископа Красовського. Тим способом відновлено зв'язок з Римом, що внаслідок царської інгеренції був сильно ослаб, так, що єпископи, хоч уніяти, дуже дбали про свій канонічний характер. Зате вірні — уніяти, зокрема на Білорусії, були так сильно зв'язані з Римом, що навіть латинники не могли з ними рівнятися. А низи були таких сильних католицьких переконань, що коли прийшло до переслідувань за царя Миколи I., то вони через 10 літ ставили такий рішучий і завзятий спротив, що він гідний подиву, і гідний звеличання в мистецьких творах світу. Це мученича кров св. свящ. Йосафата зродила в 200-ліття його смерти таких сильних ісповідників віри!

Коли ж Коханович 1814 р. помер, митрополія була через три роки не обсаджена. Щойно 1817 р. з наказу царя Александра, митрополитом був іменований єпископ з Берестя, Булгак (1817—1833). Це останній митрополит і гарячий оборонець унії в часі переслідування церкви новітнім Нероном — російським царем Миколою I., хоч здавалося, що Росія поведе іншу політику щодо поневолених народів. Та коли на заході прогомонили клічі свободи, рівності і братерства, — то в московському царстві настали часи жорстокої реакції. До голосу релігійної толеранції не приєдналися ні російські духовні ні світські кола, а змова декабристів в 1825 році, це ніщо інше, тільки заговір російської верхівки проти ліберальної політики царя Александра I.

VII

НОВІ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗА ЦАРЯ МИКОЛА I.

Так — новий цар, Микола I. (1828—1855), пішов іншою
Цар Микола I. дорогою, ніж попередні два царі і за-
значуючись реакціонером чистої води.

Він постановив продовжати політику цариці Катерини II. і звернув лютъ своєї кровожадності проти визвольних змагань українського народу, щодо незалежності української уніяцької церкви. А нагода до переслідувань трапилася незабаром.

В 1831 р. прийшло до повстання в Польщі проти Росії. Участь в організації повстання взяли також бувші польські провінції, Поділля і Волинь. Польські земельні власники, хоч не зазнали досі, після упадку Польщі, особистих з боку царата упокорень, стали у проводі повстання, а їм до помочі прийшли міщанські кола і дрібна шляхта, розсіяна в Україні. Українські ж селяни зайняли становище невтральне, і хоч Росія за весь час свого панування так жахливо виявила своє грізне обличчя, наші люди не всилі були здобутись на якийсь спротив з власної понуки. Бракло їм ініціативи, як не стало Січі, а за Польщею не могли декларуватись, хоч ця кинула була гасло «за нашон і вашон вольносць». Отак тоді, коли змагалися на українських землях дві чужі сили, Українці мовчали. Вислані Росією війська для здавлення повстання добули перемоги. Багато Поляків помандрувало на Сибір, але за невдачу повстання мала повнотою заплатити щойно уніяцька церква, що за Александра I. вже дещо переорганізувалася. Правда, цар Микола I. носився вже давніше з думкою скасувати унію на Волині і Поліссі —, але щойно після повстання взявся за це з усією рішучістю. Закидуючи уніятам співучасть в повстанні, цар уважав церкву з'единену з Римом ворожим чинником в російській державі, — чинником сепаратизму та ірреденти. На Поділлі й Волині, на По-

лісі й частині Білорусії, що входили в склад колишньої митрополії, унія за Катерини не була в цілості скасована. Церквою правив далі київський митрополит з осідком у Вильні, епископ Булгак, а йому до помочі були епископи в Володимири, в Луцьку і в Полоцьку. (Бо у хвилині переходу Галичини під Австрію, два епископства, в Перешиблі і Львові, опинилися за кордонами.) Тоді уніяцька церква числила ще три міліони п'ятьсот тисяч (3,500.500) вірних, в її посіданні були монастири в Почаєві, Дермані, у Вильні і в Полоцьку, а оо. Василіяни виконували дальше свої обов'язки як учителі по школах і семінаріях, ними основаних. Тепер же удар прийшов нагло й несподівано, удар остаточний і ще страшніший, ніж за Катерини.

Вже ось перших п'ять указів царя Миколи заявили пророчисто, що тут заносилося на цілковиту ліквідацію уніяцької церкви!

I. Першим указом було сказано, що діти, які походять з мішаних подруж, є принадлежні до державної релігії, т. зн. православної, і в такій мають бути виховані.

II. Другим указом заборонено суворо латинському клирові уділювати св. Тайн уніятам.

III-тим указом заборонено під загрозою найбільших кар спільні Богослуження латинського й уніяцького клиру.

IV-тим указом закрито всі духовні уніяцькі школи, семінарії, академію в Полоцьку, а питомцям поручено студіювати у греко-російському монастирі Александра Невського в Петрограді.

V-тим указом піддано церковну уніяцьку колегію з р. 1805, яку в міжчасі створено для уніятів, синодові російської православної церкви в Петербурзі так, що вона страстила свою самостійність.

Щоб перевести повищі укази в життя, постановив цар Микола I. президентом церковного відділу при колегії в Петербурзі дуже амбітного і безсумлінного священика Семашка, що тоді пробував у Вильні, (як вихованок оо. Піярів, приклонників вільної думки). — Цар писав уніяцькому митрополитові Булгакові, щоб настановив Семашка епископом

як митрополичого вікарія у Вильні. Митрополит, не прочуваючи нічого злого, згодився на те, але під умовою, що Семашко одержить канонічне підтвердження з Риму. Уніатська церква вже тоді поставлена була на рівні з краєвою церквою і почала одержувати від синоду зарядження в справах віри, як також постанови і приписи церковного життя. Але в по-розумінні з Семашком, випрацював синод проект на знищення католицької церкви в Росії, в першій мірі уніатської. Рівночасно постановлено примінити в житті церкви приписи, що обов'язували за цариці Катерини з р. 1793 під наголовком «Як найліпше і найскорше перетягнути людей до правдиво грецької церкви».? До церковної колегії рішено принимати таких мужів, які вказав Семашко, а сам митрополит Булгак, 76-літній старик, виключений був від Управи уніатської церкви. Лише Семашко міг правити громадою. З повагою і святістю, митрополит Булгак відповідав на підхлібства і погрози, а рівночасно остерігав Семашка і других епископів перед того роду методами. Але це не помогало нічого.

Сильним ударом проти уніатської церкви було встановлення православних єпископів усюди там, де були уніатські. Насамперед відібрали славний монастир Почаїв (на підхлібниці Галичини), що був прикрасою чину Василіян і уніатської церкви, виховний осередок, осідок сильних духом і знанням священиків, одна з найбільших святощів побожного українського люду, який численно і процесійно, з далеких околиць Поділля, Волині, Київщини і Галичини, навіть з Холмщини і Підлясся спішив в Почаїв на відпуст, щоб там випросити ласк у Пресвятої Діви Марії. (У споміні про відоме чудо в часі облоги Почаєва турками 1675 р.)

Тепер указом царя з 25. 10. 1833 р. створено з Почаєва осідок православного єпископа для Волині, та передано йому монастир, проганяючи рівночасно звідси Василіян. А щоб указові надати сили Синод підніс єпископство до гідності митрополії для Волині, рівночасно ж установив єпископа-помічника з осідком у Варшаві. Цей проект дав Синод цареві до затвердження, а цар підписав коротко: «Це мусить бути виконане! Миколай I. 1834, 22/4.»

Для нових православних єпископів приділювано або латинські костели або церкви уніяцькі. Схизматицький єпископ у Варшаві одержав гарну, колегіяльну церкву св. Хреста, православним єпископам Вильна й Плоцька передано два костели, одну св. Казимира у Вильні, а другу церкву Ісусітів. Самих Ісусітів прогнано указом з 23. 6. 1833 р. У Володимирі Волинському пересвячено уніяцьку церкву на православну. З цих заряджень виходило, що уніяцька церква мала в короткому часі перестати існувати. Але цареві було того ще замало. Вслід за касуванням і відібраним церков, пішло особисте переслідування вірних в жахливій формі.

Картина з переслування: Примусовий вивіз українських дітей на колюні в Москвщину. Матері протестують (стор. 59).

VIII.

ЖОРСТОКІ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ УНІЯТІВ І ПРИМУСОВИЙ ПЕРЕХІД НА ПРАВОСЛАВ'Я ПО 1831 р.

Схизматицькі єпископи одержали поручення відбирати від католицьких і уніяцьких священиків богослужебні книжки й часослови, а замість них давати нові книжки для вжитку, і то часослови друковані в Москві (1831). За всяку ціну, хитрістю і насилием приневолювано вірних, чи то приватно, чи то в часі Богослужень не користати з давніх книжок. Рівночасно заряджено позмінювати уніяцькі церкви в середині. Отож, усунено бічні вівтарі, заборонено дзвонити при Службі Божій в часі переміни хліба й вина в Тіло і Кров Господню. Заборонено тихі Служби Boхі, молитви на вервиці, клячати в церкві, процесії в свята, зокрема в часі Божого Тіла. Але й того ще не було досить. В церкві було заборонено виголошувати проповіді, щоб нарід держати в темноті і не звернути його уваги на введені новості. До того цар переслав до всіх уніяцьких церков нові чащі і взагалі потрібні до Служби Божої посуди, та одежу на зразок православної церкви. Врешті вийшов 1832 р. указ з тим, що обсада уніяцьких парохій може відбуватися лише за дозволом влади — губернатора. Від того часу настановлювано по парохіях самі креатури уряду. А уніяцьких священиків, якщо вони ставили опір належало усунути. Небаром же придумано ще й інший спосіб навертання на православ'я. Тим разом ішлося — про дітей!

В осені 1832 р. цар видав указ, що діти з Волині, Поділля, Холмщини й Білорусії можуть бути переслані до Росії для відживлення (Самаританська акція). Самі батьки мали пропонувати відправку своїх дітей на колонії. Транспорт українських дітей на колонії переодягали в ріжні салдатські сити забезпечення для дітей. Зголосіння і відставляли до салдатських колоній у глибині Росії. Чотири такі транспорти назирали

силою по стопятдесят (150) хлопців, а потім додано ще й п'ятий і вислано на Київ. Матері не хотіли на це годитися і зважились на спротив. Які ж картини мали місце тоді! Матері мов львиці кидалися на конвоюючих салдатів, просто під запряжені коні! А тимчасом військові посіпаки йшли до захоронок, до шкіл, і звідтам забирали дітей без відома батьків. Як довго ще транспорти були в Україні, везено дітей підводами, коли ж вступили в межі російської території, діти мусіли йти піхотою. Свідки стверджували, що по дорозі на Сибір найдено багато дітей замерзлих, яких ескортуючі кинули просто на поталу.

А чи відомі нам ці варварства з епохи 19-го століття? Вони занотовані в хроніках німецьких і французьких. А як реагували на те європейські вчені, що мусіли хіба знати про ті методи російської педагогії. Подібно ж поступали москалі в Польщі, де теж доходило до подій, що викликували обурення, але заразом і ще більші репресії.

Врешті заборонено в Росії поширювати папські письма під найбільшими карами, як також навертати когонебудь на католицтво. Папа Григорій XVI, видав 1832 р. ноту до російського уряду, після того, як довідався про всі ті зарядження, про безправні конфіскати церков, монастирів і шкіл та про приневолювання уніятів до переходу на православ'я. В тій ноті папа звертав увагу російському урядові на недопустимі методи насилля, і взвивав облишити їх, а навіть поручив амбасадорів російському Гр. Гурієвові висвітлити ту немилу справу. У відповідь папа одержав з російської амбасади ряд записок і мемуарів, в яких однакче не було сказано нічого про переслідування церкви, після чого папа подякував за інформації і просив про опіку над католиками.

Тоді цар писав папі, що опікується католицькою церквою з особливою увагою, за що папа в добрій вірі знову дякував і наново просив вовка про опіку над ягнятами. Бо тимчасом нові укази заборонювали появу письм на території Росії та перехід на католицтво, на унію.

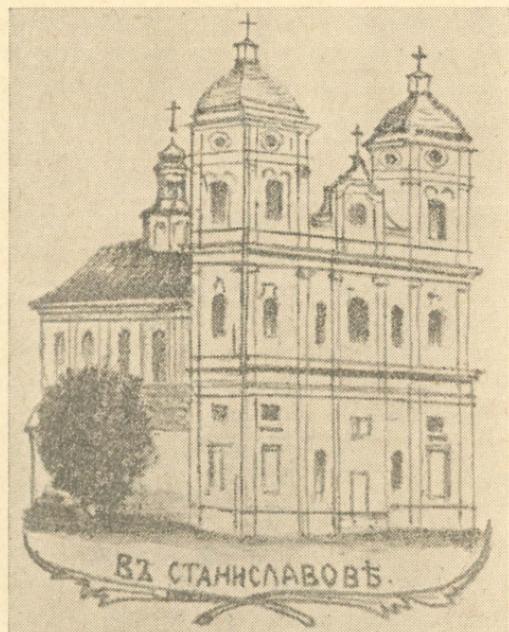
Коли ж доручено священикам нові православні богослужебні книги, тоді священики Віленщини і Волині вислали письмо до Семашка, в якому жалілися на те, чому мають послуговуватися новими книгами, і чому вірні не мають

принимати Св. Тайн. Вони воліли радше кару, ніж сповнити волю царя. Тоді єпископ Семашко скликав їх до Новогородка і всіми способами переконував їх про нестійність спротиву, при чому одні священики уступили, а другі ні. Ті останні були

О. Пловський засла-
ний до В'ятки.

заслані за наказом царя до монастирів, де мали відбути покуту. Коли ж один священик, Пловський письмом «Горошовая Книга» виступив проти неслушних зарадженъ Семашка, він був засланий до В'ятки, на границі Сибіру, де був здеградований до професії дзвонаря. Інших священиків теж стрінула подібна доля. Всіх вислано на Сибір.

Такого варварства аж ніяк не можна було надіятись у столітті поступу і змагань за волю народів!

Станиславівський Собор.
Церква св. Воскресенська.

А тимчасом 1833 р. цар відновив у друге указ цариці Катерини з року 1779 про те, що хто б із католиків, передовсім уніятів, світських або священиків, вищого або нижчого стану, словом, письмом або чинно виступив проти пануючої релігії, або перешкоджував у переході на православ'я, буде уважаний ребеліянтом і як такий буде сурово покараний.

10.

Щойно тоді православні батюшки розбрилися по селах, містах і дворах та стали намовляти людей до переходу на православ'я. І тепер їхня перемога була певна. Ніхто ж не міг їм супротивитись, бо тривоживсь тим, що буде уважаний

Спротив селян на
переслідування

ребеліяном. Коли ж батюшки 1835 р. прибули в маєтність побожного і багатого шляхтича Маковецького (Маковій-

ського), селяни зважились на спротив. Тоді на донос батюшок цар наказав його маєтність сконфіскувати, а його самого заслати на Сибір. Осмілені тим батюшки взялись, разом з поліцією, наклонювати уніятів на православ'я. Селяни з плачем благали пощади, але те все, чого їм прийшлось заznати за свою ревність і непохитність, не так то легко змалювати. Їх стрінула доля заслання на Сибір. За два роки такого «добровільного з'єднення» решта села перейшла на православ'я. Тоді цар писав до міністра внутрішніх справ, Блюдова: «Тепер можете Маковецькому привернути свободу і повернути майно, бо його селяни стали русско-православні!»

Знову ж в одній громаді на Поліссі, в Радомилі, мешканці села боронили своєї церкви мужно три дні й три ночі проти узброеної поліції, аж врешті силою були приневолені прийняти православ'я. Коли ж в Ошмянах (Білорусія) один дідич, Мірський, не хотів видати ключа від церкви, був позбавлений своїх дібр і засуджений на досмертне заслання на Сибір. Було і так, що багато дідичів-уніятів на Волині, Поліссі та Білорусії замість перейти на православ'я, перейшли на римо-католицтво, а зате їх позбавлено всяких прав над підвладними їм людьми. Нехай, що в тому часі селяни у панів являли велику маєткову вартість, якщо не ставало робучої сили на панських ланах, але дідичі зовсім не жаліли свого кроку. Такою дорогою вони перші спричинили розкріпачення селян, але не надовго, бо на їх місце приходили дідічі православні, Шереметієви й інші. Батюшки ж маючи своїх патронів в особах русских-православних, тим сміливіше продовжували свою акцію змушування людей до переходу на православ'я.

Указом з 1833 р. було проголошено: Хто за володіння Катерини II, Павла I, та Александра I. перейшов з уніята на римо-католицьке, той рахується православним. Яка іронія

долі! Колись то вірні були певні, що як перейдуть на латинське — бо в тому часі латинську церкву в такій мірі, як уніяцьку не переслідувано — їм віри не відберуть, а тепер, отак за одним почерком пера їм віру відобрano! Такої самої долі зазнали ті, що з православ'я перейшли на унію. Наприклад: Один громадянин, Бурачок, за часів Катерини, перейшов був на унію. Він і його діти, по думці указу, стали православними, і коли його син хотів одружитися з католичкою, священики боялися їх звінчати. Та знайшовся один і звінчав їх. Тоді обидвох, священика й Бурачка, заслали на Сибір.

Часами знову обіцювали громаді різні благодаті за переход, але якщо це не помагало, тоді наступали репресії. Часами вдавалося підкупити вбогих, і вони за юдин гріш підписували заяву, що передають церкву православним. Тоді з'їжджалися батюшки і хотіли церкву перебрати. Зібралися вірні і їм оповіщено, що згідно з їх проханням прийнято їх до православної церкви. Хто був би тоді реагував ворожо, такого були б скатували кнутом, якщо не хотів покинути релігію батьків. Багато людей померло отак від побоїв, а врешті і вірні уніяти замовкали, і батюшки приневолювали їх до участі в Богослуженні, та принимати св. Сповідь і св. Причастя по православному. Інакше вони тратили маєтки. А не помагало насильство за першим разом, тоді пробували у друге та втретє, аж поки не добились переходу на православ'я.

З цього погляду зазначився в р. 1835 такий випадок: Одна з комісій для відбору церкви прибула з відділом війська в село на Білій Русі з домаганням передачі церкви та переходу людей на православ'я, скликали громаду й проголосили, що зідно зі «святою волею» царя мусять мешканці

Смерть селян за
віру на ставі.

прийняти св. релігію. Коли ж не помогли ніякі намови, тоді військові рушили на людей і почали над ними знущатися. Хто з селян згинув із місця від побоїв, а хто втік на став, який ще не вспів гаразд замерзнути. Тоді під тягарем

утікачів заламався лід, і роздався крик потапаючої юрби, що голосила: «Волімо вмерти, ніж покинути віру наших батьків.»

Так вмирали ті, що боронили унію як найцінніший скарб! Вмирали як перші християни, роздирані колись дикими звірами в римських амфітеатрах!

Переслідування на
Поліссі.

Між іншим у громаді Озаркевичів,
на Поліссі, втратило багато громадян
життя, заради їх прив'язання до уніяцької церкви.

А ще страшніші події мали місце у військових кольоніях, що створилися з Українців, Білорусів та Поляків. В одній з них з'явився командант кольонії Старосіль і заявів: «Є воля царя, щоб усі стали православними, щоб усі визнали Бога, якого визнає цар, і до нього молилися.» Тоді всі житці кольонії мусіли під загрозою рэзстрілу прийняти віру царя. Як за Діоклесіяна! Однаке деякі заявили: «Воліємо вмерти, ніж виректися нашої віри!» Тоді їх зарубали шаблями.

Пряшівський Собор.
Церква
св. Івана Баптиста.

Або таке. В р. 1834 шляхта вітебської губернії звернулася з жалобою до царя заради переслідування обидвох обрядів католицької віри, нашо одержала відповідь, що шляхта про ті справи має мовчати. Коли ж до парохії Ушач дnia 2. 12. 1835 р. з'їхала комісія і зажадала переходу на православ'я, з трудей народу роздався крик: «**Ми воліємо вмерти в своїй вірі**, а іншої релігії не приймемо ніколи!»

Так обстоювали уніяти свою віру, так були зв'язані з нею нащадки з епархії св. священомученика Йосафата. Але тоді

Нечуване катування
Українців і Болору-
синів за віру.

комісія почала людей насилувати. Виривали людям волосся, били по лиці, кого кидали у в'язницю, а кого волікли аж до найближчого міста Лепель. Коли ж і це не помагало, комісія заборонила давати якнебудь душпастирську поміч уніятським священикам. На це була відповідь священиків: «Воліємо вмерти, а віри не відречемось!» Але комісія відіздуваючи, глумилася з їх просьб та грозьб. В тому часі в селі Любовинці, на Волині, внесло 120 уніятів прохання до царя з д. 10. 7. 1836 р., в якому жалілися на те, що священики пануючої релігії силою навертають їх на православ'я, що їх б'ють, грозять їм, зневажають уніятських священиків, забороняють хрестити дітей, не признають довершеного вінчання. Тому прохали помочі царя. На те у відповідь із царської канцелярії надіслано таке письмо: «Більше таких письм не присилати!»

Доходило до того, що в церквах провірювали, чи згідно з приписами православної церкви були поставлені вівтарі. Якщо ні, тоді провинників чекала кара, а престоли були знищені.

VIII.

Акція єпископа Семашка і його приклонників

Врешті єпископ Семашко і отець Любінський з колегії видали сувору заборону поминати ім'я папи в часі Служби Божої.

Таким і подібними способами, православні здобували собі вірних на Правобережжі, Волині, Поділлі, Білорусії і Литві, так, що 1837 р. міністер внутрішніх справ повідомляв царя, що в обох митрополіях, київській і віленській, з числа 1.369.000 перейшло на православ'я 826.000. Отак Семашко візвав і решту священиків та вірних до відступства, але ті на те заявили: «Краще смерть, ніж апостазія.» Крім того єпископ зажадав, щоб священики зложили присягу, що вони не будуть боронити вірним переходити на православ'я. І деякі, страху ради, присягали, але більшість не побоялась ні смерти ні переслідувань. «Вогнем і мечем» хіба зможете приневолити нас підписати присягу!», писали лукавому єпископові священики. І коли Семашко переслав такий акт до підпису до Могилева, там теж усі священики відмовились від присяги.

Тоді багато священиків згинуло за свій спротив. Між іншим Михайло Вербицький, за наказом губернатора Мурав'єва, був позбавлений свого маєтку, в жахливий спосіб зневажений і висланий на Сибір. По дорозі туди, той священик помер, але вмираючи, ще прошептав: «Спротив проти переходу на православ'я.» Отже в міру, як ширився спротив, карання і переслідування більшали. Священик Іван, напр. з родиною пожив смерти в дорозі на заслання. Священик Михайло Старицький — заради своєї вірності справі унії —, був присуджений на кару смерти. Однак тому, що влада побоювалася гострого виступу вірних, а навіть повстання, «помилували» його карою тридцять-літнього побуту на галерах. Помер він від побоїв на Сибірі, у 26-му році свого праведного життя.

Але часом народ виконував акти мести над зрадниками. Коли ось один священик — консисторський радник —, підписав акт переходу на православ'я і хотів мати Сл. Божу за православним чином, народ залишив церкву і підпалив її, так, що священик згинув вогні. В тому часі, тобто в р. 1837—1838, більше, ніж 160 священиків заслано на Сибір, де вони знайшли мученичу смерть на тяжких роботах, серед голоду й холоду. Між іншим попав тут і батько окаянного Семашка. Однак з огляду на велике достоїнство сина у православній церкві, був він засланий у глибину Росії, а не на Сибір. Так безоглядно поводився син зі своїм батьком! Це дійсно унікат в історії переслідування віри...

Зокрема ж записано в історії мучеництва таких священиків, засланих тоді на Сибір за вірність католицькій церкві:

1. о. Іван Сабашевич.
2. о. Іван Обух.
3. о. Антін Корсак.
4. о. Іван Щоський.
5. о. Стратонович.
6. о. Хруцький.
7. о. Стульгинський.
8. о. Козакевич.
9. о. Муровський.
10. о. Маневич.
11. о. Ніканович.
12. о. Михалевич.
13. о. Урбанович.
14. о. Сосновський.
15. о. Іван Булкевич.
16. о. Клішевський, парох Свіржа.
17. о. Бараповський Олекандер, парох у Бобрі.
18. о. Забілло, парох у Свислачі.
19. о. Плещинський Степан.
20. о. Маковецький Йосиф, декан у Полоцьку.
21. о. Томкевич Адам, настоятель уніяцької семінарії в Полоцьку.
22. о. Ігнатович Іван, декан капітули в Полоцьку.
23. о. Ніканович Яків, декан капітули в Полоцьку.

Хроніка додає при тім: «Про інших священиків не відомо, але вони як мученики є відомі перед престолом Всевишнього.»

Хоч такі то ще недавні часи, бо всього 110 років тому, як уніяти-Українці й Білорусини боролись з лютим наїзником у релігійній площині, а вже їх імена забуті синами і внуками! Список їх припав пилом в архівах! Невдячні нащадки перестали їх поминати. Зате ж кровожадний цар Микола І. той самий, що переслідував і нашого генія Шевченка, записався чітко в церковній історії. Але хоч і загадуємо ім'я царя з проклоном, то проте забуваємо про його жертви, годимося з волею наїзника, і лишаємося у вірі накиненій нам царями. Але впарі з національною свідомістю в нас повинна була теж зродитись і релігійна протиакція за словами поета: хто ми, чиї діти, ким і за що були закуті наші батьки?!

Але вернімся до історії знову.

Коли ось в той спосіб ліквідували нашу церкву, коли засилили наших вірних на Сибір і гнобили їх переслідуванням, тоді єпископ Йосиф Семашко, о. Антін Зубко та о. Василь Лужинський з'їхалися 1838 р. до Полоцька, щоби підписати «акт возсоєдинення» з православною, російською церквою. Семашко намагався також добути підпис київського митрополита Булгака, що резидував тоді в Полоцьку. Навіть привіз для нього ордер св. Андрея від царя. Але, коли Семашко з'явився у митрополита, складаючи йому gratulacii з приводу відзначення, митрополит на це тримточим голосом відповів: «Лишіть мене у спокою! Ви грішите противі Митрополит закладає протест проти акту Семашка.

своєго обов'язку й сумління!» І зараз зредагував протест проти акту зрадників, щоб у потребі ним покористуватись.

Тоді Семашко заденунціонував митрополита перед царем і просив повести проти нього акцію. А цар велів міністрові внутрішніх справ поїхати з Семашком до митрополита, з метою вимусити підписання акту злуки. Негайно прибув міністер до Полоцька і без огляду на пізну пору, в ночі, поважився зайти до палати, велів збудити митрополита та приказав йому підписати «акт возсоєдинення» з російською-православною церквою. Але митрополит відповів: «Ніколи

цього не вчиню і ніяка сила мене до цього не доведе. Якщо це вчинили інші епископи, то я зголошу мій протест!

Був це гідний виступ нашого митрополита. Міністер усту-
пився і відіхав. А щоб повище ставлення митрополита не
дійшло до прилюдного відома, вирішив, з огляду на старість
митрополита: не треба його більше намовляти, бо він зреш-
тою і так незабаром помер, а тоді справа вже піде своїм
робом.

І дійсно. Митрополіт був уже фізично немічний, його го-
дини були почислені. Він був 42 роки епископом у Турові,
на Поліссі а 11 літ митрополитом, мав вісімдесяткалька
років і небаром і дійсно помер. А цар велів похоронити його
без ніякого церемоніялу — очевидно за православним обря-
дом — щоб світ думав, що митрополіт перед смертю прий-
няв православ'я. Цар використав отак смерть митрополита,
щоб обманути вірних і в той спосіб поставити їх ніби то
перед доконаним фактом переходу усієї ієрархії на право-
слав'я.

Семашко незражений невдаччю у митрополита, звернув-
ся до двох останніх епископів — Зубка і Лужницького — в
Турові й Луцьку — та став намовляти їх підписати акт
з'єднання. А коли ці противились, загрозив карними санк-
ціями. Епископи, не маючи сильної волі, заламались, з'їхали-
лись у Погоцьку 1839 р. і тут довершили акт «возсоединен-
ня». Семашко одержавши їх підписи, дуже зрадів. Прибув
до Петербурга і вручив цареві акт злукі з православною
церквою. Цар прийняв це з вдоволенням і з радістю та велів
Синодові зайнятись справою. Синод юристично прийняв до
православ'я трьох владик та решту духовенства й вірних,
що ще досі лишились при унії. Предложену до затверджен-
ня резолюцію в день 25. 3. 1839 р., на саме Благовіщення,
цар прийняв словами: «Дякую Богові і приймаю.»

А дня 31. 3. 1839 р. зібрався Синод, щоб вручити Семаш-
кові документ з'єднання. Православний митрополіт Філя-
рет з Києва і митрополіт з Москви повели Семашка до
церкви, взявші його попід руки в середину. Тут довершено
інtronізації Семашка на архиєпископа, дотепер епископа
уніяцької церкви. Зрадник Семашко, в промові до митро-
политів, дякував за їх особисті труди, дякував Господеві за
успішне з'єднання всього русского народу в єдино правди-

вій церкві. — На такий лад довершено «возсоєднення» в Україні й Білорусії. Справді, більшої перфідії і більшого глуму з релігійних святощів годі собі уявити!

На закінчення тієї церемонії цар видав 1840 р. указ, яким великими карами загрозили тим — якщо б знайшлися ще такі, які з уніятства хотіли б перейти на римо-католицизм. Ті мали бути передані карному судові.

Та все таки мимо тієї зради трьох епископів, мимо вро- чистого переведення акту злуки, багато вірних лишилось при унії, які переїжджали в інші сторони російської держави і там, задержуючи унію, проживали ніким про це не питані, або виїжджали за кордон, у Галичину. Тут унії не знесли. Два галицькі епископи, львівський і перемиський,

Галицька митрополія.

«Українська студія».

а по році 1795 також холмський, і му-
качівський епископ Закарпаття, твори-
ли одну провінцію галицьку, яку під-

несено до гідності митрополії. Створено духовні семінарії при епископствах, а при університеті у Львові створено «Студію Рутенум»*), де намі богослови могли студіювати в українській мові. Також з Луцька, хоч і з-під російського забору, зголосувались богослови до студій в Галичині. «Студію Рутенум» перетривало аж до року 1809, випускаючи священиків для київської і галицької митрополії. Перший галицький митрополит, Антін Ангелович, і черговий, Михайло Левицький, це ті митрополити, що у змінених обставинах взялись до реорганізації своеї церковної провінції. Вони пильно цікавилися справами унії в Росії і доносили про все римському папі. Тому вони радо принимали втікачів, священиків-уніятів, розміщуючи їх по парохіях. Відомий священик з Кобрином о. Кобринський, став парохом у Мишині, пов. Коломия, та визначився опісля як великий український патріот, який заініціював будову величавого Народного Дому в Коломії. Також прибув в Галичину о. Томкевич, який став парохом в Борщівщині, прибули й інші.

Коли ж про ті переслідування уніятів у Росії довідався папа Григорій XVI., який водно писав до цара з проханням толеранції для латинської і уніяцької церкви, одержуючи на те від царя заспокоюючі відповіді, папа виголосив на консисторії кардиналів промову, в якій сказав:

*) Українську студію.

Папа римський ГРИГОРІЙ XVI.

Великий приятель і оборонець переслідуваних Українців і Біло-
русинів. Стр. 73. Палка промова Папи на консисторії кардиналів проти
переслідування уніятів російським царем Миколою І.

Папа Григорій XVI висказує на консисторії свої спочування Украйнцям і Білорусинам.

це переходить межі горя, межі лиха, яке нас навістило. О! незавидна доле українського народу (в оригіналі: „Рутене Націоніс”), що саме на днях переживає трагедію свого положення, народу, що то його провідники і вчителі залишили на поталу, на пропаще тоді, коли їм було призначено бути в тісному зв'язку з вселеською церквою.

І коли стверджуємо такий сумний стан, скажемо словами св. Письма: «Непрослідні є дороги Божі! Ми жалуєм із усього серця, що стільки душ, що їх Христос відкупив Своєю Кровю, попало в небезпеку утрати правдивого життя. Нам жалко, що вони відкинули нашу опіку, якою ми їх забезпечували. Але ще більше приходиться нам опікуватись тими з того народу, що ще лишилися вірні католицькій церкві, яким приходиться терпіти переслідування, заслання і найстрашніші муки.

Ах! Щоб то ми могли передати їм нашу батьківську ласку, скріпити їх в цьому горю!»

А звернувшись до кардиналів папа сказав: «Високодостойні брати! Ми не у спромозі сховати нашого горя заради того положення, в якому знайшлась уніятська церква в межах Росії, хоч і зробили ми все, щоб те їх положення облегшити. І не кидаємо ми думки про те, щоб ітервенювати у царя.» —

А тимчасом, коли папа в такому тоні, таку промову виголосив на основі правдивого стану в Росії, цар доносив, що старатиметься удержувати добре зв'язки з Апостольською Столицею. Що йому — писав цар — лежить на серці добро католицької церкви. Що його син, будучи в Римі, передав від нього побажання папі, і що нічого він не залишить, щоб відносини між Римом і Петроградом направити.

Таке писав облесний і підступний цар Микола, а що інше робив. Видавав укази, якими переслідував віру, насилував сумління, щоб осягнути за всяку ціну «возсоедінені», карав і засилав на Сибір «упорствуших». Міжтим удалось одній особі видістатись з російського пекла і прибути аж до Риму. Була це ігуменя василіянського монастиря в Мінську —

«Вже нераз доводилось нам говорити в часі нашого понтифікату про неодне сумне, але те, що приходиться нам говорити на сьогоднішньому зібрannі,

Мокрина Мечиславська. Коли про це довідався папа, від-
відав її особисто і від неї як наочного свідка переслідувань
одержав несфальшовані відомості про стан уніатської церкви
і католицької церкви в Росії взагалі.

Михайл ЛЕВИЦЬКИЙ (1816—1858)

Львівський Митрополит і перший галицький Кардинал (1856),
що став в обороні переслідуваних братів за кордоном
і голосно протестував проти кровавих переслідувань священиків
і вірних під російською зaimанчиною. (Син гр. кат. священика
в Ланчині, Коломийської округи).

— Коли ж тепер схочемо порівняти переслідування уніятів-Україців і Білорусинів із переслідуванням християн у перших віках по Христі, то переслідування уніятів у нічім не ріжнаться від тамтих. Як тут, так і там являються жорстокі імператори й царі, які тут і там придумують на даних ісповідників кари за їх віру і правдиву церкву. І якщо перші християни йшли відважно на смерть, кидані на пожертва диким звірам, то неменше були відважні і всі ті уніяцькі священики й вірні, що гинули під побоями російського салдатства. Вони, які воліли терпіти муки, ніж зрадити віру, воліли піти на дно ставу, чим дати себе перевести на «казньонне православіє». А коли перші християни падали жертвою переслідувань поганських імператорів, то уніяти були переслідувані християнськими царями, які привластили собі владу над душами своїх підданих. Так як нам назвати вчинки царів-християн, тих, що й ще поклони били після кожної вдачної катівської акції: Як співав наш великий поет Шевченко:

«Храми, каплиці, і ікони,
І ставники і мірри дим,
І перед образом Твоїм
Неутомленные поклони.
За кражу, за войну, за кров,
щоб братню кров пролити, просять
І потім в дар Тобі приносять
З пожару вкрадений покров!»

Переслідування уніятів за царювання Катерини II. і Миколи I. подібні до колишніх переслідувань Вірмен і Сербів Турками, але коли тут являлись представники магомеданської релігії, що ширили при допомозі меча свою віру, то як вияснити нам переслідування християн московськими християнами? Ще тільки переслідування католиків Ірландії нагадують наші страждання. Але російські царі довершили переслідувань у добі освіченого абсолютизму, в добі поступу після прогомонілої, французької революції, на очах культурної Європи — на очах наукового світу. При тім треба ще зазначити й те, що в Росії, на українській землі, існували латинські польські парохії, в Житомирі й Могилеві були епископства для римо-католиків в Україні й Білорусії. В Києві могли собі існувати римо-католицькі церкви для

поляків. На Брацлавщині, у Винниці, Немирові, Прокупрові, Кам'янці-Подільському, в Барі, могли свободно просперувати польські парохії і капелянії, тоді як саме українцям невільно було признатись до їх релігії — до унії. В чому ж лежала тайна таких жорстоких переслідувань супроти безоборонних людей? Російським царям, що нашлися тоді на вершку слави, що скупчили при своїм престолі безліч повневолених народів, що заволоділи простором від Балтику по Тихий Океан, яких імперія сягала на півднє по Чорне море, а на півночі по Ледовий океан, чужі релігійні перевонання нерівнозначні з царськими — уважалися образою їх «святості»! Зневагою їх «величества» тоді, коли вони презентували священний Синод, коли гвалтом хотіли творити «третій Рим». За їхнім твердженням — уніяти Українці і Білорусини це теж русські люди, що походять з одного пnia, від одної матері, що тепер поселилась у Москві, в Петербурзі. Як же сміли уніяти розбивати єдність русского народу? Як могли уніяти признавати голову церкви в Римі, коли ним є кожночасний цар? Отак унії приписували державну зраду, тому й усі засоби боротьби з нею були допускальні. Релігія мала служити державним цілям. Відоме гасло: «Один православний русский народ» був на устах воюючого російського абсолютизму. Отже ж, політичні цілі грали при вирішуванні унійних переслідувань головну роль! Коли уніяти обставали при своїй вірі, вони являлися саме «зрадниками» того великого народу, що має у світі ще сповнити «велику місію».

А маючи за собою перемоги на стратегічному полі над Карлом XII, Мазепою, Наполеоном, Туреччиною і знеможеною Польщею, московські царі могли тим легше впоратись із людським сумлінням. Однаке забували вони у своєму переможному поході, що є ще хтось над царями, що є Творець світу, що ще прийде кара на царів від неземного Володаря. Бо тоді, коли так жорстоко поступали російські царі з поневоленими, то європейські панівні чинники, німецькі, англійські та інші шукали їх ласки, не сміли протестувати проти нечуваного насилля сумління!

Лиш один володар душ — папа Григорій XVI. — протестував, не оглядаючись ні на кого. Протестував і як рідний батько брав в оборону своїх дітей, що на них наступав не

тільки релігійний воріг, але й національний. Протестував також тодішній галицький митрополит Михайло Левицький, пізніше кардинал, в обороні рідних братів, коли на малому відтинку українських земель ще можна було свою віру визнавати.

Висновки з переслідування на релігійному і національному полі.
Але якщо царі мали на меті тільки політичні й національні моменти, то як реагували українські громадські діячі?

Невже вони мовчали, невже вони давали свою згоду на ті знущання над простим, глибоко релігійним народом? На жаль, наші вчені й досі не піднесли голосу протесту, не осудили царів і наші політики, а релігійно переслідувані не нашли між ними ні одного речника на свою оборону! Борці за святу правду не діждалися від них і найменшого доброго слова. А тимчасом на нашу землю посунули російські православні батюшки, які вже з церковного амвону продовжували русифікаційну акцію, маючи до розпорядження військо й поліцію. Яку ж науку могло дати українському народові російське, безпросвітне духовенство? Ложну і з погляду національного?

Отак запанував царський абсолютизм, що душив кожне немосковське слово. Все замовкло в Росії «од Молдована аж до Фіна», як писав Тарас Шевченко. Не любив наш ґеній Росії з її релігійним псевдо-месіянізмом, тому й часті докори в нього на адресу тої ж ієпархії. А хоч Шевченка теж не минула рука безоглядного царя, хоч прийшлося як йому, так і Кирило-Методіївським братчикам тяжко відпокутувати за свободолюбні змагання — то ми не вміли в той час підтягнути отих переслідувань на двох відтинках під спільній знаменник боротьби з царатом у ширшому масштабі, зокрема ж на релігійному відтинку, так дуже зрозумілому простолюддю. Ми не поступили так, як ірляндці, що втративши свою мову, протиставили Англії — свою віру.

Те подвійне становище, яке ми зайняли супроти кровожадних царів, добре підмічує наш незабутній Митрополит Шептицький, Андрей Великий, коли каже, що наші провідники уважали скасування унії за звичайну річ, хоч це був акт брутальний, бо заторкував сумління, справу спасіння душ. Тому, коли митрополит Шептицький вертався за заслання 1917 р. він, перебуваючи в Україні, хотів також ви-

двигнути справу унії як найважнішого чинника в боротьбі з імперіялістичним наставленням Росії. Однак натрапив на спротив тодішнього губернатора Галичини, недавно померлого Дмитра Дорошенка, який відрадив цю акцію, чим перекреслював успіх також на політичному і стратегічному полі. Митрополит це болючо відчув, І хоч наші брати ставилися як найприхильніше до особи митрополита, не розуміли вже ваги справи релігії, лишили цю царину облогом.

Щобільше, хоч наші історики, Грушевський, Аркас, Антонович чи Куліш могли насвітлити що сторінку в дусі рече вої оцінки, вони немов нарочно закрили перед нами огидні переслідування від царів, злегковажили ту, таку важливу справу документно. Вони жили ще часами Сагайдачного чи Хмельницького, часами, коли ті діячі ставали в обороні православної віри, дарма, що так грубо на цьому помилилися! Був же це найвищий час зревідувати свої переконання, бо ж вони наглядно бачили, як київська унія з часів митрополита Рогози створила Піемонт у Галичині, коли видавала таких славних митрополитів, як Антін Ангелович, кардинал Михайло Левицький, митрополит Яхимович, кардинал Сильвестер Сембраторович, великий митрополит Шептицький!

Отак, коли переслідування перших християн відомі є на весь світ, прославлені картинами, у безсмертних творах літератури, то ми Українці, маючи таку велику мартирольгію, не пробували досі стати в обороні нашого імені, не подали світові до відома героїчних змагань українського люду у релігійній ділянці! Зате ж подбали за нас чужинці — французи й німці, — що у своїх спогадах про звірства і царські знищання дали свідоцтво нашої невмірочності, прообразили наше мучеництво світлою ореолею.

Папа Римський ПІЙ ІХ.

Відомий папа, що в часі свого понтифікату дожив втрати папської держави (1878). Мимо цього мав звернені очі на переслідування уніяцької церкви і його віці слова: «Що ні один цар не втече від смерті і треба буде здати рахунок совісти за свої вчинки» сповнились на наших днях. Цей папа є нам Українцям близький тому, що його сестра Доротея Мастай де Феретті вийшла заміж за Українця ротмістра наполеонських військ Івана Стрільбицького з Галичини.

ІХ. ПЕРЕСЛІДУВАННЯ УНІЇ НА ХОЛМЩИНІ

Але поскільки переслідування лютували в Україні, Волині та Білорусії, то не змогли вони ще досягти унії на Холмщині й Підлясії, що по 1815. році увійшли у склад т. зв. польського королівства.

Тут влада царів ще не була закріпилася гаразд. Зрештою короліству польському почищено автономію, і тим самим Переслідування унії на Холмщині втручування царів в автономні справи Холмщини були утруднені. Рішення й указів Миколи I. не могли відноситись до Холмщини, де тоді уніяцьким владикою був Феліціян Шумборський. Бо холмська земля по 1795 р., себто по прилученні Холмщини до Австрії, була зі Львовом і Перемишлем одною церковною провінцією. На Холмщині і Підляшші, що були колись землями короля Данила, українці мали ще свободу визнавати свою віру. О. Василіяни одержали нову провінцію по угодах у Вильні 1790 р. Мали ще свої школи в Холмі, в Замості, Білій, Грубешові, була духовна семінарія і середня школа в Холмі, де директором до року 1875 був Грушевський — батько відомого історика Михайла.

Та коли царем став Олександр II. (1855—1881), відомий Цар Олександр II. скасуванням кріпацтва в р. 1861, він звернув точну увагу на Холмщину, яка жила дальше своїм життям і зовсім не зизувала у сторону Москви й Петрограду. Отак постановив він піти слідами своїх попередників, і цю останню твердиню унії — скасувати. Спершу пробували лагідним способом переконувати народ про потребу «вознесенення». Але під покришкою чистки обряду почали впроваджувати російську обрядовщину, проти чого не ремонстрував тодішній єпископ Куземський, хоч папа Пій IX, без виразного дозволу зі свого боку не дозволяв на інновації. Коли ж неселення твердо стояло при своїй вірі, і ніякі переконування не помагали, взялись руски за сильніші засоби. На порядку дня почали діятись жахливі речі. Як почали

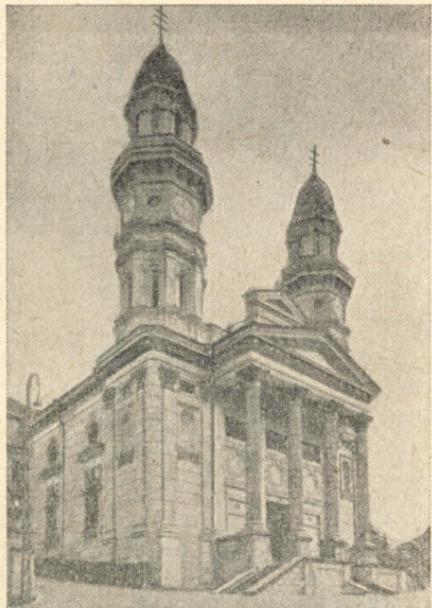
відбирати церкви, нарід облягав і не допускав наслідних батюшків. Тоді приходило з помічю російське військо, населення доптано кіньми, бито кольбами, волочено по землі, вбивано. Цілими конвоями висилано вірних і священиків на Сибір — на російську землю. Але нарід не здавав позицій, і переслідування не вгавали. Священики доносили все до папи, просили помочі в австрійського цісаря. Папа Пій IX. писав до царя та жадав категорично відступлення від практик негідних людини, як ось побоїв та висилки на примусові праці. — й домагався толеранції для уніятів. Папа між іншим писав: «Ні один цар не втече від смерті, і треба буде здати рахунок совісти за свої вчинки!» І це пророцтво папи Пія IX. сповнилось на наших очах. Нам відомо з історії, яка доля стрінула російських царів, як на них роблено замахи, атентати, таки їх власними русськими людьми. Нам відома жахлива доля останнього царя Миколи II., теж неменше винуватого.

Коли ж цар Олександр II. не зважав на слова папи, коли нарід так змагався за свою віру та не дав себе відстрашити найлютішими карами, які лише придумувано — нашим священикам заборонено відправляти Службу Божу в церквах. І вони, не маючи іншого виходу, подавалися тайком через кордон до Галичини, де їх принимали наші владики у Львові і Перемишлі. Тут гідні згадки відомий священик о. Курманович, батько генерала УГА Курмановича, о. Крип'якевич, о. Уляницький, о. Підкович, батько урядовця «Просвіти» у Львові, і багато інших, які в житті Галичини відограли видатну роль.

Після того ж, як тим способом скасовано основно унію на українських землях, що опинилися в межах Росії, лишилися ще уніяти в Галичині. Тут релігії не переслідувано, і пришло до великого відродження нашої церкви. Наше духовенство відогralо ролю народніх піонірів. Відомі ж добре імена владик і священиків, що в першому десятиріччі XIX. сторіччя причинилися до піднесення культурного рівня духовенства, до виховання їх нових кадрів.

Митрополит Ангелович, еп. Яхимович, еп. Снігурський, о. Лаврівський, о. Леонтович, о. Комарівський, о. Шашкевич, о. Устиянович, о. Малиновський, о. Качала і другі, що в пер-

шій половині 19-го ст. стають у проводі церковного і народного життя, які проголошують право на незалежність українського народу, які домагаються прав нарівні з другими народами, на полі шкільному, культурному, політичному. Вони врешті домагаються власного університету, поділу Галичини на українську частину, зі столицею Львовом, вони в хвилі знесення панщини, разом з народом представляють реальну силу. Галичина стає Піемонтом української національної думки, де може зберегатись українське слово. І тоді, коли Олександер II. проголосив указ, яким заборонив уживання української мови у слові й письмі, за почином братів з України основується в Галичині Наукове Товариство імені Шевченка у Львові, де плекається українську науку, де працюють вчені з обидвох боків кордону.

Церква св. Хреста.
Ужгородський Собор.
(Мукачів)

Х. ПЕРЕСЛІДУВАННЯ УКРАЇНЦІВ-КАТОЛИКІВ В ГАЛИЧИНІ В ЧАСІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Але надійшла перша світова війна. На митрополичім престолі сидів великий митрополит Шептицький. Був це наш провідник, батько, меценат. Очі всіх українців були звернені на св. Юрську Гору, де проживав наш архієрей.

Та Росія, що ненависним оком гляділа на еманципаційний рух українського народу в Галичині, що встрявала при допомозі своєрідних яничарів у наші справи, та ширila православний рух у краю, — постановила зліквідувати цей останній причілок нашої релігійної і національної окремішності.

Ввійшовши 1914 р. до Галичини, Росія виповіла війну Унії. Згідно з діянням російських попередників, повела наступ на наші релігійні переконання. Під проводом єпископа Евлогія, вислано хмару православних батюшок до Галичини, з метою навертати на православ'я. Тому, що на перешкоді стояла ієрархія, зважилась Москва зразу на діявольське діло.

З наказу Миколи II. арештовано митрополита та перевезено до одного з московських монастирів. Посипались переслідування на наших духовних, на наших світських передових людей, вивезено їх у глибину Росії та на далекий Сибір. Повторено сцени з часів Миколи I. та Олександра II.

Сильвестер СЕМБРАТОВИЧ

Галицький Митрополит і Кардинал (1885—1898)

Жив за часів папи Льва XIII, відомого з проголошення Енцикліки «Rerum Novarum» — «Про суспільні рухи».

Андрей граф ШЕПТИЦЬКИЙ.

Галицький Митрополит, Львівський Архиєпископ, Каменець-Подільський епископ. Родж. 29. 7. 1865. Єпископ 17. 6. 1899. Помер у Львові 1. 11. 1944. Царський вязень з наказу царя Миколи II. (рік 1914).

ХІ. РЕВОЛЮЦІЯ В РОСІЇ. БОЛЬШЕВИКИ ПРИ ВЛАДІ. ЗНЕСЕННЯ УНІЇ БОЛЬШЕВИКАМИ В ГАЛИЧИНІ В Р. 1945 І НА ЗАКАРПАТТІ 1946.

А тимчасом шанси Росії в війні заламалися. Росія в 1914 р. по Горлицькім проломі подалася з Галичини, а в 1917. р. докотилася до революції. Здавалося, що впаде тюрма народів, що визволиться Україна з московського ярма. В Росії, на зміну російським царям, прийшли до голосу «трудящі» і під кличкою свободи, рівності народів «вплоть до отделення» по словам Леніна заманили майже всі народи.

Наш нарід окрадений з найвищих цінностів не був у спромозі протиставитися хижій навалі, що після вигублення царської родини, під проводом нових вождів повела ту саму, та ще страшнішу політику канібалського нищення. Під ослоновою соціальних кличів втягнуто український нарід до боротьби за народні права, але під спільною, червоною зіркою.

Спільна віра і зближена мова з русскими, була тим чинником, що велів єднатись нам з ними за найвищі ідеали соціальної рівності. Визволилися Поляки, Фіни, балтійські народи — лише Українці й Білорусини не могли спромогтися на належну відсіч. На відтинку змагань вони були переможені. Почалися кари на наш нарід за те, що посмів проголосити своє право на незалежність, кари страшні, нечувані в усьому світі. Видумані злим духом, а керовані руками Леніна й Сталіна.

Та всього большевицька Росія ще таки не загарбала. Ригським договором з 1920 р. поділилися Польща і Большевія нашими землями. Галичина й Волинь не ввійшли у склад ССРР. А будучи під польським пануванням, наші землі зазнали щоправда теж переслідувань, але як релігійно об'єднані з Римом, завдяки берестейській унії і замойському синодові, ми могли згідно з конкордатом, заключеним папою

Григорій ХОМИШИН

родж. 25. 3. 1867

вісвячений на єпископа
в Станиславові 6. 5. 1904,
арештований 11. 4. 1945,
помер мученичою смертю
за католицьку віру.

Іван ЛЯТИШЕВСЬКИЙ

родж. 17. 10. 1879

вісвячений на єпископа-поміч-
ника в Станиславові 24. 11. 1929,
арештований 11. 4. 1945,
правдоподібно помер в тюрмі.

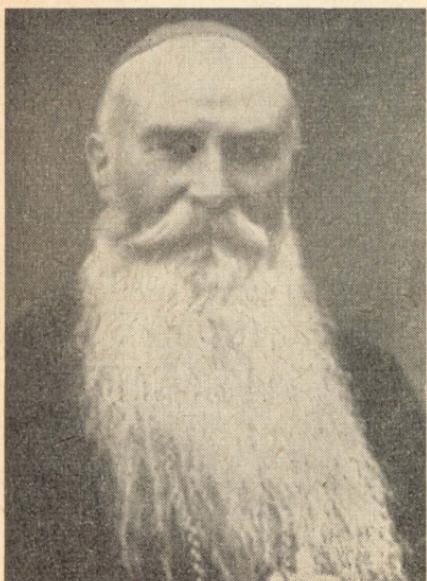
Піем XI. і Польщею, втішатись свободою на релігійному відтинку, могла наша католицька (уніяцька) церква свободоно розвиватися. Лишився нам наш релігійний Піемонт, а тим самим і національний, покищо ненарушений.

Та прийшла друга світова війна, так дуже нами дожида-на; вона, що замість визволення з-під ярма чотирьох ворогів, довела нас до ще жахливішого, московсько-большевицького ярма. Насунули полчища некоронованого червоного царя на нашу вужчу батьківщину і зразу почали вести політику ніщення всього, що українсько-самостійницьке. Не минула язва переслідувань і нашу церкву.

Хоч большевія ставилася все ворожо до релігії і довела до знищення російської православної церкви, то проте вона за ціну помочі у війні проти Німців 1941 р. від Об'єднаних Націй — змінила хитро фронт та дозволила на організацію російсько-православної церкви. Прийшло до створення патріярхату у Москві під проводом Алексія. Ця сповидна толеранція мала змилити чуйну увагу воєнних приятелів. Рівночасно зрозуміла Москва, що крім зброї та соціальних кличів є ще як вища сила — релігія. Людина цим скарбом дорожить і не лякається переслідувань. Ото ж Москва звернула бачну увагу на відносини в Галичині, а частинно на Волині, де під релігійним оглядом Українці жили власним життям і визнавали, як зазначено, своїм головою римського папу, а не Алексія.

I от невінчаний цар Росії Сталін добачав в цьому релігійному відокремленні спробу окремішнього життя українського народу — незалежно від релігійного центру в Москві, що властиво стояв на послугах Кремля. Тому, уважаючи унію розсадником сепаратизму, розбратором поміж одним і тим самим народом, Сталін пішов дорогою вказаною російськими царями та повів акцію «навернення на православ'я Українців-уніятів». Але — всього можна було надіятися від безбожницької Москви, переслідувань навіть на релігійному полі, але не в ім'я московського православ'я! Це ж проста противорічність! А тимчасом нечуваний парадокс здійснився.

Безбожницький уряд у Галичині взыває поодинці і разом уніяцьких (католицьких) священиків до себе і намовляє їх до апостазії, до переходу на православ'я. Коли ж це

Йосафат КОЦІЛОВСЬКИЙ

родж. 3. III. 1876.

Василянин, висвячений на єпископа в Перемишлі 29. 1. 1917, арештований польською владою й депортований до УССР. Помер в тюрмі мученицькою смертю 17. 1. 1947 за католицьку віру.

Григорий ЛАКОТА

родж. 31. 1. 1883.

Висвячений на єпископа-помічника в Перемишлі 10. 2. 1926, арештований польською владою й депортований до УССР, правдоподібно помер в тюрмі за католицьку віру.

не дало бажаного висліду, звертається до ієрархії. Коли ж тут натрапив на рішучий спротив, взявся до насилля за зразком царських despotів.

Началося арештування священиків, а далі і всього епіскопату, але під покришкою чогось зовсім іншого. Як довго ось жив митрополит Шептицький, большевицький уряд не міг піднятись тієї акції, знаючи його як великого унійного пропагатора. Коли ж митрополита не стало (1. 11. 1944 р.), большевики весною 1945 р. виарештували всіх епископів Галичини та чільніших громадян. В обороні епіскопату стало 300 священиків і просило в російського большевицького правління звільнення зарештованих. Але замість відповіді стрінула їх кара арешту і заслання в невідомі сторони. Пішли чергою арешти інших священиків, що ніяк на православ'я пристати не хотіли, а з цим і арешти вірних синів і дочок. Не помагали ніякі аргументи перед судом кровожадного сатрапа.

Наши арештовані епископи, як ось: митрополит Йосиф Сліпий, еп. Григорій Хомишин, еп. Йосафат Коциловський, еп. Іван Лятишевський, еп. Григорій Лакота, еп. Никита Будка, еп. Микола Чернецький — станули перед судом під закидом державної зради. Але вони знали гаразд, в чому тут полягає закид державої зради: вони потребували лише зголосити своє приступлення до православної церкви, а були б звільнені всі. Та наші пастирі, вірні своїй церкві і папі римському, ніколи не пішли б на таке! Тому воліли каторгу, заслання, чи понести смерть, а не зрадити! Епископи — Хомишин, Коциловський і Лакота не видержали московської тюрми і тут покінчили своє праведне життя, віддане за церкву, за народ. Другі, між іншим наш митрополит Йосиф, були засуджені на примусові роботи на Сибір. Така сама доля

Переслідування церкви на Закарпаттю і в Пряшівщині. стрінула Закарпатську Україну, яку поспішили большевики визволити з

усяких благ. Мученичою смертю згинув тут еп. мукачівський Теодор Ромжа. Переведено арештування священиків і вірних та вивезено в глиб Росії. Арештували навіть Апостольського Візитатора Українців в Берліні — Д-ра Петра Вергунна, і його теж засуджено за «зраду». Не минула також кара

Микола ЧАРНЕЦЬКИЙ
родж. 14. 12. 1884
вісвячений на єпископа
16. 1. 1931,
Апостольський Візитатор
Волині,
арештований 11. 4. 1945,
заєднаний на примусові роботи
на Сибірі, правдоподібно мав
повернутися в. р. 1952 до Львова,
єпископських функцій
не виконує.

Петро ВЕРГУН, родж. в р. 1890.
Апостольський Візитатор для
Українців в Німеччині з осідком
в Берліні, вивезений на Сибір.

укр. кат. єпископа в Пряшеві — Д-ра Павла Гойдича, хоч т-рен його дієцезії займав Словаччину, що не входила в склад СССР. Однаке комуністичне правительство Чехії на приказ православного центру в Москві, рішило зліквідувати цю передостанню єпархію укр. католицького обряду, при чм разом з еп. Гойдичем арештовано також його помічника Василя Гопка, а духовну семінарію закрито. Осталася ще тільки одна єпархія в межах Югославії, т. зв. криживацька, яку очолював еп. Янко Шімрак. Його вірні Українці-католики, це переселенці з Карпатської України, з південної Мадярщини (Бачки), а також з Галичини. На приказ комуністичного уряду в Сербії, що був тоді ще в добрих взаєминах із Москвою, арештовано й цього останнього єпископа без ніякого приводу, після чого еп. Шімрак по короткім побуті в тюрмі закінчив життя мученичою смертю.

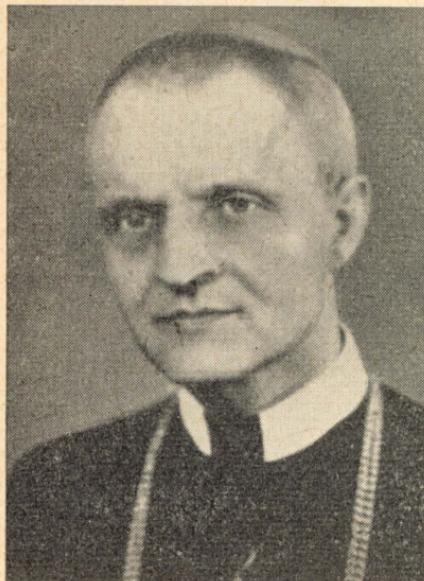
Однак єпархія лишилась ненарушенна, і коли прийшло до розриву між Білгородом і Москвою, унії не скасовано і вірні й досі визнають свою віру з єпископом Григорієм Букаткою у проводі.

В тому нещасті, в якому найшлась уніяцька церква, протестував лише папа раїмський, який переслідуванням Українцім

Але держави Об'єдонах Наций мовчали — ради гарних очей союзника. В енцикліці з нагоди 350-ліття Унії 1596 р. папа підкреслив виразно стражданя, терпіння і муки нашої церкви, її владик, священиків і вірних. Папа голосно, на ввесь світ протестував проти нечуваного релігійного терору та накликував до інтервенції. На жаль — над голосом папи союзники антихриста перейшли до денного порядку.

А тимчасом унію під большевією знищено. Силою принесення св. унії в Галичині

волено український народ до зради. Найшовся навіть зрадник-доброволець отак, як свого часу Семашко, д-р Гавриїл Костельник, що ще за життя покійного митрополита Шептицького, виявляв ідеї «востоцізму», і в такому сенсі повів акцію за з'єдиненням з рускою-православною церквою, але аж тоді, як не стало митрополита Андрея. Перед ним Костельник мав ще респект, бо митрополит був тим, що післав його на студії за границю до Швейцарії, обсипав його всякими ласками як бачванця і

Павло ГОЙДИЧ родж. 17. 7. 1888.

Монах-Василиянин 1922 висвячений на єпископа 7. 3. 1927.

Виконував як ординарій обов'язки в Пряшеві, арештований на приказ чеської влади і засуджений на довголітню вязницю 15. 1. 1951.

Василь ГОПКО родж. 2. 4. 1904.

Висвячений на єпископа-помічника 9. XI. 1946, арештований на приказ чеської влади, побут його невідомий.

толерував ради святого спокою всі його філософічні витівки. Костельник підібрав собі ще двох з іншої дієцезії, сильно свідомих українських патріотів, але які теж пішли на зраду. Це відомі: о. Пельвецький, з станисл. дієцезії, гусятинський декан, і о. д-р Мельник з перемиської дієцезії. Хоч і велики націоналісти, обидва вони пішли на зраду і приєднались до акції новітнього Семашка. Собором у дні 27. березня 1945 р. приєднались усі три як репрезентанти трьох дієцезій до руської православної церкви, маючи за собою також малий гурток священиків, що з невідомих причин поперли їх акцію.

Однаке д-р Костельник недовго втішався свободою, бо по довершенні зради — був убитий. Унія, що перетривала в Галичині 250 років, офіційно була скасована, правно однаке з огляду на арештованих епископів, рішення собору щодо «возсоєдинення» було неважне.

Та більшість духовенства і майже ввесь народ не признався до накиненої віри, бо в душі лишився і надалі вірний своїй уніяцькій церкві, а навіть створив підземельну церкву, куди з ріжких сторін краю стягаються люди, щоб вислухати Богослуження за обрядом предків.

А ті, що не могли перенести терпінь, які їх ждали, подались до західної Європи, а звідтіль — до Канади, Америки, Аргентини, Бразилії й Австралії. При чім Святіший Отець, з уваги на особливе положення нашої церкви, створив на місці зліквідованої в Галичині і на Закарпатті, нову церковну провінцію в Канаді, яка ділиться на 4. ексархати.

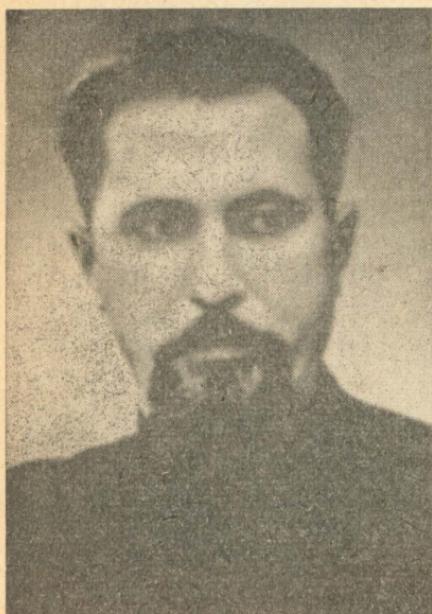
I-ий ексархат Манітоба з архиєпископом Василем Ладижкою і його епископом-помічником Максимом Германюком, що резидують в Вініпезі.

II-ий Західний ексархат з єпп. Нілем Саварином і ген. вікарем др. Василем Лабою в Едмонтоні.

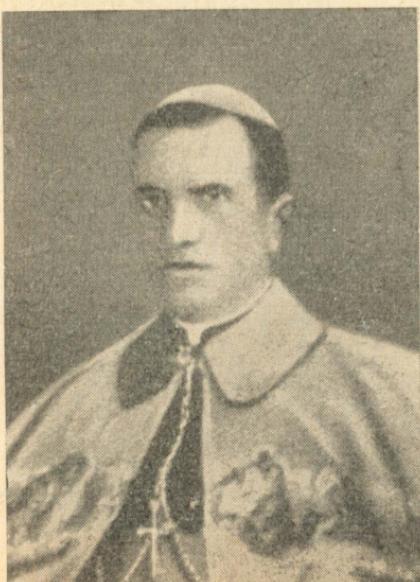
III-ий Східний ексархат з єпп. Ізидором Борецьким і ген. вікарем др. Липським Богданом в Торонті.

IV-ий Саск з єпп. Роборецьким Андрієм і ген. вікарем Балою Іваном.

Поза тим є два епископати в Америці, де резидують архиєпископ Преосв. Богачевський, єпп. Преосв. Іванчо та єпп. Преосв. А. Сенишин.

Теодор РОМЖА, родж. 14. 4 1911
Єпископ Ужгороду 1944,
помер мученикою смертю
в часі виконування візитації
своєї епархії 26. 4.—1. 11. 1947.

Никита БУДКА, родж. 7. 6. 1877
вісвячений на єпископа
12. 7. 1912, Апостольський Егзарх
для Українців в Канаді 1926,
Генер. Вікарій архіпархії
львівської,
арештований 11. 4. 1945,
засуджений на примусові
роботи на Сибірі.

А зі скитальців в Європі створено Апостольську Візитатуру під юрисдикцією архиєп. **Кир Івана графа Бучка**, який потворив вікаріяти в подиноких державах Західної Європи. В Німеччині генеральним вікаріем став о. пралат Петро Голинський з осідком в Мінхені. У Франції о. мітр. Ван де Мале, на Бельгію, Голяндію, Данію і Норвегію та Швецію став ген. вікарієм о. мітр. Перрідон, а в Англії о. пралат Малиновський, бувший візитатор Лемківщини. В Австрії ген. вікарієм о. пралат Горникович з осідком в Інсбруці.

А тепер ще кілька слів на закінчення.

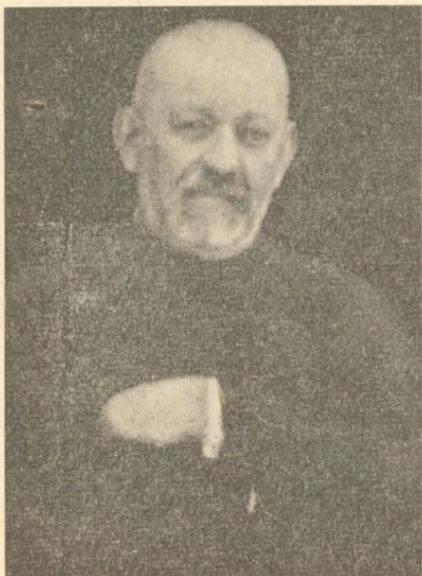
Наші терпіння ще не скінчилися, але будьмо певні, що наші святі мученики за віру, які станули перед престолом Всешищного, вимолять для нас сили й витривалости. І прийде день воскресення нашої батьківщини. Ми повернемось у Рідний Край і будемо визнавати нашу святу віру, за яку стільки мучеників дало своє життя, починаючи від епохи Петра I. аж ген до режиму кровожадного Сталіна.

Прийде час, що ми повернем на шовкові левади, святі гори, і безкраї голубі степи України, не сплямивши нічим пресвітлого прапору вітчизни, помолимось на волі, як вольні й незалежні.

Так нам Боже допоможи!

Українське Населення Галичини
за своє привязання до като-
лицької віри примусово вивезе-
не на Сибір в р. 1045—1946.

Крижевацький Єпископ
Янко Шімрак,
арештований сербською владою.
Помер в тюрмі в р. 1947.

О. Ярослав МУРОВИЧ
великий ісповідник унії, також духовник українського війська,
помер мученичою смертю.

ЖЕРЕЛА Й ЛІТЕРАТУРА

1. Acta Sedis Apostolicae, 1823—1864.
2. Antonio Possevino: Moscovia et alia opera, Roma, 1581.
3. Dr. Rettinger: Die Verfolgungen der katholischen Kirche in Rußland, Regensburg 1856.
4. M. Zürcher, Kaplan: Die Verfolgungen und Leiden der katholischen Kirche in Rußland, aus dem französischen übersetzt, Schaffhausen 1843.
5. Collectio Lacensis: Quellen zur Zamoshsinode, Dillingen, Bibl. 1721.
6. Dr. Ammann S. J.: Östliches Christentum, Wien 1949.
8. Вінавер: Рим і Візантія у боротьбі за Україну, Прага 1943.
7. Проф. Біднов: Записки НТШ, Львів 1927, 144—147.
9. Дмитро Дорошенко: Українська православна автокефальна церква, 1940.
10. А. Кащенко: «Зруйноване гніздо», видавництво в Авгсбурзі, 1947.
11. Др. В. Мурович: Гр. кат. церква в житті українського народу, рух українців християн, Мінхен, 1946.
12. Др. А. Чайковський: Гетьман Сагайдачний, видавництво «Ока», Коломия, 1931.
13. Др. І. Хома: Максиміліян Рило, Холмський і Перемиський єпископ, (1759—1793) Рим 1953 (в латинський мові).

КІНЦЕВЕ СЛОВО

На цьому місці уважаю за мій обов'язок зложити належну подяку за поміч при редагуванні і видачі моєї книжки.

Студії над повищою розвідкою уможливили мені впершій мірі — знайомі німецькі католицькі священики: як д-р Папперт, ректор духовної семінарії свящ. Вінклльбах і бібліотекар при тій же семінарії— оба в Лімбурзі, Веч: Бенефіціят д-р Ойлер в Зелігенштадті/Гесія. Маючи забезпечене мешкання і проживлення я міг віддатися потрібним студіям.

Коли надійшли труднощі фінансової натури при видачі книжки, прийшли мені з допомогою Вспр. ОО. Василияни в Римі, тому на руки Всеєвітлійшого о. Протоархимандрита Миськова складаю мою глибоку подяку.

Рівнож за уможливлення видачі моєї книжки складаю щиру подяку Вп. Панам як д-ру Макарушці в Боні і проф. Піркмаєреві та д-ру Прокопчукові обом в Мінхені, та п. Петрові Грицюкові в Кірхгаймі.

За уваги при писанні книжки і прихильні рецензії належиться від мене велика подяка Вспр. о. проф. д-ру Назаркові і проф. Ю. Студинському. Та найбільшу подяку довжний я вже спочилому Бл. П. д-ру О. Грицаєві, що з великою прихильністю прийняв написану розвідку, що піднявся коректури манускрипту та забезпечення своїм цінним вступним словом.

Окрему подяку складаю Вп. Панні Наді Стрипківній за переписання рукопису.

Стахій СТЕБЛЕЦЬКИЙ (молодший)

З МІСТ

	ст.
1. Передмова (Др. Остап Грицай)	7
2. Присвята Високопреосвященному Митрополитові Кир Йосифові Сліпому	9
3. Слово автора до українського громадянства	11
4. Християнство в Русі-Україні і звязки з Римом	17
5. Берестейська Унія — 1596	23
6. Розвиток унії. Програма під Полтавою 1709. Початок переслідувань за царя Петра I. Синод у Замості (1721)	25
7. Визначні постаті уніятських київських митропо- литів в XVIII ст. — Роль і сила уніятської церк- ви, як одинокого заборона своєї народності. Во- рожі затії російських цариць завести православ'я на українсько-білоруських землях	34
8. Перші арешти за цариці Катерини II. Знесення київської митрополії. Касата гетьманщини і За- пороської Січі	39
9. Передишко у переслідуванні уніятської церкви	49
10. Нові переслідування за царя Миколи I.	53
11. Жорстокі переслідування уніятів і примусовий перехід на православ'я по р. 1831	59
12. Акція єпископа Семашка і його приклонників	67
13. Переслідування унії на Холмщині	81
14. Переслідування української церкви в Галичині в часі першої світової війни	85
15. Революція в Росії. Больщевики при владі. Знесення унії большевиками в Галичині в р. 1945, а рік пізніше на Закарпатті. Ліквідація україн- ської церкви в Пряшівщині	87
16. Жерела й література	99
17. Кінцеве Слово	101
18. Зміст книжки	103

ПОМІЧЕНІ ПОХИБКИ

На ст.	рядок	має бути
12,	12 з гори — з'единена, а не зеднана.	
15,	9 з долини — роз'єднаний а не розєднаний.	
17,	11 з гори — місію а не місію.	
17	13 з гори — слов'ян а не словянів.	
17	17 з гори — звідкіля а не звідкиля.	
17	3 з долини — була цілком а не була як цілком.	
23	1 з долини — відомого противника а не як противн.	
24	4 з гори — по слові Йосафата — має бути. Згодом.	
26	4 з гори — 1667 та не 1677.	
32	6 з долини — так і де... а не як і.	
34	11 з гори — по сили не має бути, (протинка).	
35	4 з гори — аж до Дніпра а не Дніпро.	
34	5 з долини — російським, а не російським.	
36	8 з долини — перемашеровуючі а не перемешировуючі.	
37	9 з долини — ченців а не черніців.	
38	1 з долини — Хрестителя а не Баптиста.	
39	4 з долини — візитацію в Уманчині. (без протинки).	
41	20 з гори — ту пропозицію а не ті пропозиції.	
44	на маргінесі — київської а не Кнівської.	
45	1 з гори — в Україні а не Україні.	
53	2 з гори — два царі зазначуючись.	
56	5 з гори — оден-другий а одну-другу.	
56	2 з долини — у жахливій а не жахливій.	
59	3-4 з долини — переставити рядок 3 на 4, 4 на 3.	
64	10 з долини — Хрестителя а не Баптиста.	
65	на маргінесі — Білорусинів а не Белорусинінов.	
69	на маргінесі — Митрополит а не Митропокнт.	
71	4 з долини — в'одно а водно.	
71	19 з гори — наші а не намі.	
75	15 з гори — Та як нам а не Так як нам.	
87	1 з гори — в 1915 а не 1945.	
89	2 з гори — родж: 3. III. 1876.	
89	7 з долини — родж. 31. 1. 1883.	

